

tia, caeterarumque virtutum dant exempla, q. d. Saltem, o vanissime homo, qui nihil præ brutis sublimius, nil melius sapias, conare tamen sapere quod sapienti illa; pelle inanes animo curas, præsentibus ulere frugaliter, futurorum cupiditatem abijce; et animum relinquere liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque juvenisimæ animi tranquillitati. Ita Pineda, Lorinus et cæteri.

Letari ergo in opere suo est frui bonis labore suo parvis; frui, inquam, non ad libidinem, sed secundum rectam rationem, quæ dicitur ut ex illis tibi primo, deinde aliis per elemosynas caeteraque opera bona beneficias. Virtus enim parit veram solamque lætitiã, intemperantia vero et vitium parit nauseam et mortem. Ita S. Hieronymus, Lyranus et alii. Ille enim proprie est labor suus, quia nil tam nostrum, quam beneficium ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrii gratia Dei adjuvi et imbuti.

Et S. Hieronymus: «Nihil est ergo, ait, bonum in vita ista, nisi quod letatur homo in opere suo faciens elemosynam, et futuros sibi thesauros in regno colorum preparans. Hanc solum habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, et quæ nos post mortem sequetur.» Hoc enim sensu conclusionem hanc ex similibus rerum vanitate intulit vers. 12, et cap. II, vers. 24, ubi similis modo dixit hanc esse partem, id est sortem illius, ut scilicet sibi consulat, non suis hæredibus. Id clare significat Chaldeus dum vertit, *tandemque perspicio nihili esse in hac vita melius quam ut exhalaretur homo in optimis operibus, comedatque et bibat, et animum lætitiã affectat. Hæc enim ei optima pars in hoc sæculo assignata est, ut futuram sibi vitam conciliet. Cur enim sic epud se loquitur homo: Quorsum mihi divitiarum erogatio, ut iustitiam colam? Satius est ut eas liberis meis relinquam, aut meipsum extrema senectute colam. Quis enim ipsum adducet, ut videat quæ post eum futura sunt?*

Mystice S. Augustinus (licet ipse id velit esse litterale), lib. XII De Civitate, cap. XX, hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: «Non est bonum homini, nisi quod manducabit et bibet; quid credibilis dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ hujus pertinet, quam sacerdos ipse mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedech, de corpore et sanguine suo? id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quæ immolabantur in umbra futuri: propter quod etiam vocem illam in psalmo tricesimo nono ejusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium et oblationem noluit; corpus autem perfecisti mihi, quia pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus ejus offertur, et participantibus ministratur.» Probat id hæc ratio: «Nam istum Ecclesiasten in hæc sententia manducandi et bibendi, quam sæpe repetit, pluri-

munque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait: Melius est ire in domum luctus, quam ire in domum potus,» Eccl. vii. Et paulo post: «Cor, inquit, sapientium in domo luctus, et cor insipientium in domo epularum.» Sic et Philastrus, lib. De Hæresibus, sub finem, ubi impugnat Epicureos.

QUIS ENIM EUM ADDUCET (ad hanc notitiã, ait Lyranus) UT POST SE FUTURA COGNOSCAT? — Caræpensis, quis indicabit illi quid post ipsam futurum sit?

Varii varie hoc exponunt: primo, Epicurei, q. d. Fruere bonis hujus vite, indulge ventri et vanitati, quia hæc certa sunt; futura vero bona, sequæ ad animæ immortalitatem, dubia et incerta.

Secundo, q. d. Fruere bonis hujus vite, dum vivis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thamaurgus. Adidde Olympiodorus, non dabitur reditus ad vitam, ut penitentiam agas.

Tertio, Pineda censet hic tangi illam questionem, an scilicet animæ necdum beate cognoscant ea quæ circa suos in terris aguntur, usque intersint. Respondet enim negative, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S. Augustinus, lib. De Cura pro mortuis, cap. XII et seq.

Quarto et genuine, q. d. Fruere honeste et modeste bonis tuis, nec futura, aut futuros hæredes respice, quia hæc est pars et sors tua, quam scis et tenes: quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, ut scilicet cognoscas quales habiturus sis hæredes, cum illi tibi plane incerti et dubii sint? Quis rursus te adducet, ut cognoscas quo anima tua post mortem itura ad limbum, peractura sit, an scilicet in cœlum, an in infernum? Sufficiat tibi honeste et modeste vivere, ut ad limbum et sinum Abrahæ deducaris, ubicunque ille sit. Quare noli te anxie vexare et ex cruciare, ut cognoscas quid post mortem animæ tuæ, vel hæredibus tuis eventurum sit. Ita S. Hieronymus, Chaldeus, Hugo Victorinus, Dionysius et alii. Hoc enim sensu hanc clausulam, sive conclusionem usurpavit cap. II, vers. 24. Redit enim hic ad insignem et communem illam præ cæteris vanitatem, quæ avari magno labore et cura opes congerunt, easque reconducunt filiis, nepotibus, aliisque incertis, et sæpe ingratis stultisque hæredibus, itaque genitum suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, ut vers. 12, et cap. præced. vers. 18, 19, 20, 21 et seq. Insuper, posito quod homini cuiquam non possit persuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo sæculo frequens erat, persuadet et saltem ut bonis suis recte et frugaliter utatur, eaque ipsemet rite dispenset.

Denique hæc gnome torqueri potest in nimis anxios, qui curiose et scrupulose se vexant incertitudine suæ prædestinationis et reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma semper animo ver-

sant: Nescis an sis a Deo prædestinatus, an reprobatus; nec potes Dei prædestinationem, vel reprobationem avertere, vel mutare. Si ergo ab æterno Deus te reprobavit, quidquid agas damnaveris; sin te prædestinavit, quidquid agas salvaberis. Quid ergo agam incertus et anceps? quo me vertam? quis mihi dicit an reprobus sim et damnandus, an prædestinatus et salvandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in cœlum, an deorsum in tartarum. Hisce recte opponas hanc gnomen Salomonis: frueri honeste et modeste tuis bonis et Dei donis ad tuam aliorumque salutem, et cave peccata ac letus Deo servito: ita certo salvaberis. Noli ergo scrutari secretum prædestinationis et reprobationis; hoc Dei est: illi ergo illud committe et resigna. Quis enim te adducet in altam illam divinitatis speculam, ut futura, quæ in ejus presentia et prædestinatione recondita sunt, prævideas et prænoscas? Hæc ra-

tionatione anxietatem hanc, et tentationem ex incertitudine prædestinationis conceptam, dispellit S. Augustinus socius S. Francis, vir magnæ prudentiæ et sanctitatis, et Thomas a Kempis, lib. I De Imitatione Christi, cap. ult. de seipso narrat: «Cum, inquit, quidam anxius inter metum et spem frequenter fluctaret, et quadam vice morore confectus in ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostravisset, hæc intrasere voluit dicens: O si scirem quod adhuc perseveraturus essem! statimque audivit intus divinum responsum: Quid, si hoc scires, facere velles? Fac nunc quod tunc facere velles, et bene securus eris. Moxque consolatus et confortatus divine se commisit voluntati, et cessavit anxia fluctatio. Noluitque curiose investigare, ut sciret quæ sibi essent futura; sed magis studuit inquirere, quod scire voluit. Deum bene placens et perfectæ, ad omne opus bonum inchoandum et perficiendum.»

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum judiciorum et iudicium, de quibus epist. cap. III, vers. 16, transit ad vicinam quandam, eamque universalem et insignem mundi vanitatem et afflictionem, scilicet calumniam, id est mendacium, vim et fraudem, quæ ubique grassatur. Videmus enim ubique properes et imbecilles a doctis et potentibus injuste vexari et opprimi. Inde vers. 2, transit ad affluem invidiam, ac vers. 5, ad desiderium; mox vers. 7, ad avaritiam ejus qui, cum herede caret, laborat assidue, non sibi, sed incerto successori, cuius occasione vers. 9, alterat damna solitudinis et comoda societatis; mox vers. 13, proponit regum et reginarum vanitatem. Denique vers. 17, proponit obedientiam stultorum victimis.

Hinc liquet argumenta hujus capituli esse varia, nec inter se conexa: nam ab una vanitate transit ad aliam disparatam et diversam, uti idem in Proverbiis, et Siracides in Ecclesiastico variis materiis disparatæ eodem capite sine nexu et ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad unumque scopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda et aliis, Solomone, sicut cap. I ostendit vanitatem scientiarum humana industria acquisitarum, et cap. II deliciarum, et cap. III longævitas sive desiderii longa et diuturna vita, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi et dominandi, quæ sita est in bonorum cupiditate et ambivi, ac libidine regnandi; hujus enim vanitatem demonstrat sex argumentis: primo, quod illa pariat tyrannides, scilicet pauperum calamitatem et oppositiones, vers. 1; secundo, quod pariat invidiam, vers. 4; tertio, quod pariat desiderium et avaritiam, ut opes per fas et nefas corradat, quibus aliis præcellat, vers. 4 et seq.; quarto, quod pariat bonorum solitudinem, quæ superbe amicos præ se contemnat, velutque solus omnibus emens, vers. 7 et 8; quinto, quod ex hac superbia oriatur stultitia, vers. 9 et seq.; sexto, ex regni brevitate et instabilitate, quod super rex regno deiciatur, et pauper ad regnum evehatur, vers. 14. Unde colligendum relinquat in tanta regnandi vanitate nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca, vers. 17, concludit nihil esse melius pietate et Dei cultu: in hoc enim sitam esse veritatem et stabilitatem, veramque et stabilem felicitatem.

1. Venti mendalia, et vidi calumnias, quæ sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem; nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudavi magis mortuos, quam viventes: 3. et feliciorum utroque judicavi, quod necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt. 4. Rursus contemplantus sum omnes

labores hominum, et industrias animadverti patere invidiæ proximi : et in hoc ergo vanitas, et cura superflua est. 5. Stultus complicit manus suas, et comedit carnes suas, dicens : 6. Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore, et afflictione animi. 7. Considerans reperi et aliam vanitatem sub sole : 8. unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec saliantur oculi eius divitiis : nec recogitat, dicens : Cui laboro, et fraudo animam meam bonis ? in hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima. 9. Melius est ergo duos esse simul, quam unum : habent enim emolumentum societatis suæ : 10. si unus ceciderit, ab altero fulcietur : vae soli quia cum ceciderit, non habet sublevantem se. 11. Et si dormierint duo, fovebuntur mutuo : unus quomodo calefiat ? 12. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei : funiculus triplex difficile rumpitur. 13. Melior est puer pauper et sapiens, rege sene et stulto, qui pescit prævidere in posterum. 14. Quod de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum : et alius natus in regno, inopia consumatur. 15. Vidi cunctos viventes, qui ambulat sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo. 16. Infinitus numerus est populi omnium qui fuerunt ante eum; et qui postea futuri sunt, non lætabuntur in eo; sed et hoc vanitas et afflictio spiritus. 17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua ut audias. Multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.

1. VERTI ME AD ALIA, ET VIDI CALUMNIAS (SYRUS, *oppressiones*) QUÆ SUB SOLE GERUNTUR, ET LACRYMAS INNOCENTUM, ET NEMINEM CONSOLATOREM : NEC POSSE RESISTERE VIOLENTIÆ, CUNCTORUM AUXILIO DESTITUTOS. — Chaldaeus, et conversus sum, et vidi omnes violentias quæ factæ sunt iustis, qui angustati sunt in hoc seculo sub sole, de manu tribunalium eos, et non est qui loquatur eis consolationes, neque qui redimat illos.

Calumnia proprie est falsi criminis obiectio, ait Cicero, orat. 1 in *Sallust.*; sive est alienus in litibus per fraudem et frustrationem vexatio; sive, ut Nonius, est malitiosa et mendax infamatio. Unde actores in iudicio præstare debent iuramentum calumniæ, se scilicet nihil malitiose, mendaciter et fraudulenter dicturos vel acturos : hæc est verbalis calumnia. Realis vero est, cum quis alteri per vim aut fraudem nocumentum in bonis, fama, aut vita iniuste inferat, sive in iudicio, sive extra iudicium; et sic calumnia accipitur hic, et passim in Scriptura, ut significat violentiam, fraudem, insidias, circumventionem, oppressionem, ut dixi *Proverb. xxviii, 16.* Hoc enim significat hebræum *קָטַף אַסָּא*. Septuaginta vertunt *sycophantiam*, de qua voce ibidem multa notavi. Nocentissimum est hoc malum. Unde proverbium : « Sycophantæ morsus immedicabilis. » Idem dicitur *investigator*, quasi vitio-

(1) « Cum procedentis cap. sine huius initium hunc in modum est commemorandum : Cum apud me statuisset, id demum felicissimum et pacatissimum vite genus, si quis præsertim tranquille fruatur, ecce mihi aliud occurrit, quod a tranquilla vivendo avertat, quod in hac vita tot injuriis et oppressionibus potentiorum subjaceat innocentes et pauperes, ut si quis eos consideret, jocunde vivere non possit. » Hæc Rosenmullerus.

sus litigator, obtreceptor, calumniator, quales sunt, qui nil nisi contentiones, rixas et pugnas querunt, de quibus Plinius in *Prologo* : « Ergo securi, ait, etiam contra vitiligatores, quos Cato eleganter ex vitis et litigatoribus composuit; quid enim illi aliud quam litigant aut litem querunt? »

Hebræum *עֲשִׂימָא* *ascumim* abstractum est simul et concretum, tanque activum quam passivum. Unde significat oppressiones, oppressos et opprimentes, quales sunt in litibus malitiosæ et cavillosæ interpretationes testamentorum, pactorum et decretorum, frustrationes, lites sumptuose in re minima, fraudes. Arabibus γ accipiens pro vicina gutturali η , ac pro *ascumim* legens *עֲשִׂימָא* *chasumim* (*עֲשִׂימָא* *chasac* enim significat concupiscere, desiderare, amare) vertit, et *conversus sum, et vidi desideria quæ fiunt sub sole, omnes simul, et vim derivantem a manu eorum qui ea requisierunt, et non reperit eis consolator.* Totus mundus enim plenus est et concupiscentiis et desideriis, ut ait S. Joannes, *epist. 1, cap. ii, vers. 16.*

QUÆ SUB SOLE GERUNTUR. — Omnes enim provincie, urbes, pagi pleni sunt calumnia, hoc est violentia et fraudulentia. Unde *Jerem. cap. vi, 6* : « Hæc, ait, est civitas visitationis; omnis calumnia in medio ejus. » Vide ibi dicta, et *Psalm. lxxv, 6* : « Qui devorant plebem meam sicut escam panis. » Id ipsum graphice depingit S. Cyprianus, lib. II, *epist. 2 ad Donatum* : « Paulisper, ait, tu crede subduci in montis ardui verticem celsiorum; speculare inde rertuæ infra te aëntium facies, et oculis in diversa correctis, ipse a terræ contactibus liber, fluctuantis mundi turbine in tuere. Jam sæculi et ipse miseraberis, hincque admonitus, et plus in Deum gratus majore letitia, quod evaseris, gratulaberis. Corne in iunera

latronibus clausa, maria obsessa predonibus, cruento horrore castrorum bella ubique divisa; addit orbis mortuo sanguine; et homicidium, cum admittit singuli, crimen est : virtus vocatur, cum publice geritur; impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sævitie magnitudo. Sic Daniel, cap. vi, per calumniam coniectus est in lacum leonum; S. Joseph in carcerem; Susanna in mortis discrimen, *Danielis xiii.* Unde de hac impietate in pios potestate, imperio et grassatione queruntur apud Deum passim Prophete, ut David *Psalm. lxxii*; Habacuc, cap. i, 13; Job, cap. xxi, 7; Jeremias cap. xii, 1. Hinc Philosophus : « Mundus, ait, est forum impostorum, » adde et tyrannorum, ut in eo pauperibus et oppressis cum damis dicere liceat illud *Martialis*, lib. XIV :

Dente timetur aper, defendunt cornua cervam;
Inbellis damæ quid nisi præda sumus?

ET LACRYMAS INNOCENTUM. — Hebræa est, *ascumim*, id est *oppressorum*. Verum Chaldaeus, Hebræum active vertit, *opprimentium* : « Vidi, ait, per Spiritum Sanctum omnes deceptores in gehenna secundum opera eorum, quæ facta sunt sub sole, propter transgressiones legis, et ecce lacrymas ipsorum flentium super animabus suis. » In gehenna enim « est fletus et stridor dentium, » *Math. viii, 12*; præsertim illis qui insontes vexaverunt, eosque ad lacrymas adgere. Verum de his hic non est sermo.

ET NEMINEM CONSOLATOREM : — sive quia tanta est calumniarum potentia, ut nemo ei se opponere valeat, vel audeat; sive quia ea est inhumana et prava hominum indoles, ut potentiori se jungant, et infirmiore ruentem deserant, imo in lapsum impellant, juxta illud *Psalm. xxiv, 10* : « Domine, quis similis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum ejus; egenum et pauperem a diripientibus eum. » Hoc enim est proprium Dei opusque Numinis. Et *Psalm. lxi, 4* : « quosque iruitis in hominem? interfectis universi vos : tanquam parieti inclinato, et mœcæ depulse. » Talis erat Christus in passione : « Circumspexi, ait, et non rat auxilium, » *Isaie cap. lxxii, 3.* Quocirca Deus b omnibus deersos in suam tutelam suscipit, protegit, vindicat, juxta illud *Psalm. lxxi, 12* : « Liberabit pauperem a potente, et pauperem qui non erat adjutor; » et *Psalm. x, 14* : « Tibi derelictus est pauper : prophanus tu eris adjutor; » et *Proverb. xxii, 10* : « Ne attingas parvulorum terminos : agrum pupillorum ne introcas : propinquus enim Deus qui hebraice vocatur *אֱלֹהֵי הַרְיָוֹת*, id est redemptor et vindex, qualis olim erat propinquus, v. g. frater illorum fortis est : et ipse iudicabit (vindicabit) contra te causam illorum. » Symmachus vertit : Non est eis *אֱלֹהֵי הַרְיָוֹת*, id est, qui in calamitate verbis adhortetur, et incommodum fortune leniat.

NEC POSSE (innocentes a violentis oppressos) RESISTERE EORUM VIOLENTIÆ, (utpote omni) AE-

XILIO DESTITUTOS. — Hebræa, et a manu calumniarum, vel *opprimentium eos fortitudo*, scilicet non est; Chaldaeus, et non est qui vindicet eos de manu molestantium eos in fortitudine manus et in virtute; Pagninus, et de manu opprimentium eos virtus, non erat eis consolator; Campensis, nec esset qui eos consolaretur, multo minus, qui de violentis opprimentium manibus eos eriperet; alius, nec habent vim ullam contra manum illorum qui eos calumnia afflicebant; alius, et in manu opprimentium est potentia; alius, et de manu opprimentium, vos potentes, non est eis consolator. Horum enim vox est *Sapient. ii, 11* : « Sit fortitudo nostra lex iustitiæ, » ut quodlibet liceat, quodque possumus et volumus hoc legitimum justumque habeatur, sit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro iustitia potentia; quod est tyrannorum axioma.

2. ET LAUDAVI MAGIS MORTUOS QUAM VIVENTES. — Chaldaeus addit : Qui adhuc permanent in tribulationibus.

3. ET FELICIOREM UTROQUE JUDICAVI, QUI NECDUM V NATUS, NEC VIDIT MALA QUÆ SUB SOLEFIUNT. — Campensis, quæ homines in homines designat. — Campensis, quæ homines in homines designat. — S. Hieronymus, qui necdum expertus est omnia mala mundi; Chaldaeus, non enim scelerata illa opera vidi, quæ toto orbe sub sole fiunt; Tigurina vero, qui nondum expertus est molesta negotia quæ fiunt sub sole.

Olympiodorus, Hugo Cardinalis et Dionysius censent hoc dici ex mente rudium, qui impatientes ad tantas mundi oppressiones, ex desperatione optant sibi mortem, ut iis liberentur. Melius S. Hieronymus, Alcuinus, Hugo Victorinus et alii passim autumant hæc dici ex mente Salomonis et Sapientium, *g. d.* Feliciores, ideoque laudabiliores sunt jam vita functi, utpote exempti omni calumnia, hoc est injuria, fraude et violentia, quam viventes, qui illi semper expositi sunt, ac reipsa sepe illa vexantur et cruciantur; utriusque autem feliciores sunt necdum nati, quia non viderunt, id est non senserunt, nec expecti sunt hæc mala quæ mortui senserunt, viventes adhuc sentiunt; melior ergo est illorum quam horum sors, illique sunt fortunatiores. Addunt S. Bonaventura et Titelmanus hæc gnomen extendi ad ceteros homines viventes, qui ab injuriis immunes oppressionibus aliorum quas passim vident, sensu compassionis condolent, hisque affligunt et cruciantur; hisce enim feliciores sunt mortui, qui nullo sensu doloris, vel proprie, vel alienæ calamitatis tanguntur.

Vale enim cruciat pius viros oppressorum afflictio et opprimentium violentia. Unde *Matthias*, visa tyrannide Antiochi in Judæos, exclamavit : « Vae mihi ! ut quid natus sum videre contritionem populi mei ? » *1 Machab. ii, 7.* Sic passim Jeremias gemit et suspirat ob calamitates Judæorum, mortemque optat, ne eas videat, cap. *xx, 14*; eandem optat Elias, *III Reg. xix, 4*; Tobias, cap. *iii, 6*; Moyses, *Numer. xi, 15.* Et S. Polycarpus, visa persecutione Imperatoris in Christianis.

nos, exclamant: « O bone Deus, in quæ tempora me servasti, ut hoc paliar! » Testis Eusebius, lib. V *Histor.* cap. xix.

Et FELICITATEM (non positive, utpote qui non est, nec existit, ac proinde felicitatis non est capax; sed negative, id est minus infelicem) UTROQUE JUDICATI, QUI NECEM NATUS EST. — S. Hieronymus id refert ad animas: « Quæ, inquit, anquam ad nos in corpus descendant, versantur quod superos, et tandem beate sunt, quamdiu coe-
est illi Jerusalem et choro perfruntur angelico. »

Verum hic est error Origenis, ex cuius sententia hic loquitur S. Hieronymus, non ex sua. Hinc enim errorum passim ipse impugnat, epist. 8 ad Demetriadem, et 27 ad Eustochium, et 59 ad Avitum, et 64 ad Pamachium contra errores Joannis Hierosolymitani.

Rursus Origenes, homilia 7 in *Numeros*, S. Bonaventura, Cajetanus, Titelmannus, Vatablus et alii, per *nequam natum* intelligunt abortivum, quales sunt parvuli, qui sine baptismo decedunt, eoque ad limbum, ibique feliciter quam viventes agunt vitam.

Verum plane et simpliciter hic *scipias* cum qui nequam generatus, nec conceptus est, ac necdum existit in rerum natura. Unde Hebraea habent, *qui nequam fuit*; Septuaginta et Syrus, *qui nequam est factus*; Chaldaeus, *qui adhuc non fuit, nec creatus est in seculo*. Hic enim nullum sensum doloris habuit vel habet, sed habiturus est, si nascatur; cum mortui sensum doloris habuerint, viventes adhuc habeant.

Comparantur hic viventes et mortui cum non nato, quoad bona malaque naturæ, non gratiæ; in his enim gratiæ, viventes superant mortuos et nequam natos, cum in illis superentur. Sensus ergo est, q. d. Si commoda et incommoda natura spectem quæ sunt tam in vita, quam in itinere, tam in eo qui vivit, quam in eo qui mortuus est, vel nequam natus, satius est, et optari interire, et nunquam esse natum, quam vivere. Tunc enim caruissem omnibus calamitibus et ærumnis vite, quæ tantas tum in me, tum positis in aliis experior et video, iisque litem concolo, ut omnia vite commoda et jucunda cum his non sint comparanda. Simili sensu ait Jeremias, cap. xx, 14: « Malictia dies in qua natus sum. » Vide quæ ibidem fuse hæc de re dixi.

Quæres, an melius beatiusque sit non esse, quam male esse? Respondeo primo: Melius est mori, imo non esse et annihilari, quam peccare. Peccatum enim, præsertim mortale, est malorum omnium summum, ac summa divine majestatis offensio et injuria. Melius est autem tollere hæc Dei injuriam, quam privato huic homini dare esse, et vitam tam malam tamque noxiam. Sicut enim bonum reipublice commune et publicum est reos hæc majestatis regni interfici: sic multo magis bonum publicum tam Dei, quam totius universi est reos hæc majestatis divine interim,

et, si fieri posset, annihilari. Omnis enim creatura appetit naturali magis inclinatur in bonum Dei, utpote commune, quam in suum proprium, utpote privatum, ideoque magis appetit punire pro bono Dei, quam suo proprio; quare magis malum Dei, puta peccatum avertere satagit, quam suum esse conservare, imo suum esse exponit periculo pro bono Dei. Hinc justus malum in nihilum redigi, quam peccatum habere, quia peccatum pejus est quam non esse, licet enim non esse nil habeat boni, tamen pariter nihil habet mali; peccatum autem nil habet boni et plurimum mali. Ex parte vero Dei et universi melius est reprobos esse etiam in tormentis gehennæ, quam non esse, quia in eis resplendet decor justitiæ et gloria vindictæ divine, quod est bonum publicum universi: in eis enim culpe respondet et adequatur poena, in eaque resplendet majestas divine justitiæ et potentie. Quod si ad hoc possent attendere damnati, minus laborarent in tormentis, Deique justitiam magis redderent commendabilem, ait noster Selmeron, tomo IX, cap. x. Sit ergo hoc primum axioma.

Secundum esto: Satius est non esse quam damnari et cruciari in inferno; unde animæ damnate in inferno optant mori et annihilari, ut tanta gehennæ tormenta evadant, imo juxta rectum id optabilis est. Quis enim prudens non mallet perire omnino ac nihil sentire, quam tot tamque atroces gehennæ ignes et dolores in æternum sentire, sine ulla spe consolationis et gaudii. Quid enim prodest esse, vivere et sentire, si non nisi in igne summisque doloribus sit, vivat et sentiat? Hinc communis illa damnatorum in die judicii vox et lamentatio, ut dicant « montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos, » *Apoc.* vi. Docet id disertè Christus loquens de Juda proditore: « Bonum (id est melius et utilius) erat ei, inquit, si natus non fuisset, » *Matth.* xxvi, et *Marci* xiv. Nam, ut ait ibidem S. Hieronymus: « Multo melius est non subsistere, quam male subsistere. » Et Auctor serm. ad *Frates in cæno* apud S. Augustinum, serm. 20: « Quare, inquit, illi melius fuisset, si natus non fuisset, nisi quia melius est omni esse carere, quam in inferno jacere? » Idem docet ibidem Theophylactus, Victor Antiochenus, Anselmus, Beda, Lyranus, Franciscus Lucas, Barradius et alii passim, quorum hoc est axioma: « Satius est non esse quam miserum esse; satius est non vivere quam vivere in supplicio. » Quin et S. Bernardus, serm. 33 in *Cant.*, et S. Thomas in IV, *distinct.* 50, *Quæst.* II, art. 1, question. 3, idem asserunt.

Contrarium videtur sentire S. Augustinus, lib. III *De Lib. arbitrio*, cap. vii et viii, quem sequuntur Dionysius, Arboreus et Titelmannus hic. Ratio eorum est, quod melius sit esse quam non esse: ergo est melius esse miserum, quam non esse. Quia miser saltem habet suum esse, quod est primum et summum hominis bonum, et funda-

Satius est non esse quam damnari.

mentum ceterorum. Verum hoc physice verum est, ac nude et simpliciter melius est esse quam non esse. Moraliter vero, et secundum prudentem estimationem, melius et eligibilis est non esse, quam habere esse omni voluptate et bono vacuum, ac omni dolore et malo plenum, quale habent damnati in gehenna. Quid enim prodest esse physice in se bonum, si tot malis et doloribus undique circumplectitur et involvatur. Sicut, quid prodest mel, si plenum sit falle? quid prodest cibus optimus, si undique veneno sit infectus et vitiat? Porro qui Deum diligit, mallet esse in inferno, quam non esse: quia vel sic penas sustinendo, gloriam Deo daret, et quia talis diligeretur a Deo, ut amicus et filius, quod summum est bonum. Unde Moyses optavit, ex charitate et amore Judæorum, deleri de libro vite, *Ezod.* xxxii; et Paulus anathema fieri a Christo pro Judæis, *Rom.* ix. Imo S. Anselmus: « Si hinc, inquit, inferni ardorem, inde peccati horrorem cererem, et alterutrum mihi eligendum foret, mallem in infernum insilire, quam peccatum committere. »

Tertium axioma: Animæ puerorum, qui mortui sunt in peccato originali, deguntque in limbo puerorum, malunt esse quam non esse. Ratio est, quia peccatum originale non est actus illarum proprius, nec ex actu proprio, sed alieno, puta Adami protoplasti contractum. Ita S. Thomas II, *Quæst.* LXXXIII, art. 1, ad 5: « Melius, inquit, est ei sine esse (animæ in peccato originali) secundum naturam, quam nullo modo esse, præsertim cum possit per gratiam damnationem evadere. » Favet S. Augustinus, lib. V *Contra Iulianum*, cap. viii: « Ego, inquit, non dico parvulos tanta pena esse plendos, ut eis non nasci potius expediret; » et Lyranus: « Habebunt parvuli, inquit, vitam jucundiorum, quam in hoc mundo naturaliter haberi possit. » Sicut in II, *distinct.* 33, cap. 1, censet « parvulos omnium rerum naturalium cognitionem habituros longe majorem, quam omnes philosophi habuerunt. » Marsilius, in II, *Quæst.* XXIX, art. 5, ait eos « amatores Deum super omnia. » Similia docent ceteri scholastici in II, *distinct.* 33, qui parvulis tantum tribuunt penam damni, penam vero sensus adimunt; unde S. Bonaventura asserit eos sua sorte contentos vivere.

Hinc colligit noster Lessius, lib. XIII *De Perfect. divinis*, cap. xxii, sub finem, parvulos hosce cognituros utrumque clare et distincte essentiam animæ suæ, et etiam naturas angelicas, etsi non tam perfecte; quodque semper laudaturi sint Deum ex sui et aliarum rerum creatione. Ad hoc enim a Deo conditi sunt, neque eo per peccatum aliquod proprium privari meruerunt; non tamen dicendi sunt beati, etiam beatitudine naturali, ut asseruit Pelagius, quia labes peccati originali obstat quominus beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati sunt pena damni, id

est earent visione Dei, quæ summa est poena et miseria. Addit tamen eos nullum concepturos mororem ex amissione visionis beatificæ, eo quod illam sua culpa non amiserunt. Hæc illi: alii aliter sentiunt; sed hæc alibi discutienda sunt.

Quartus: Multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, persecutionibus cæterisque ærumnis circumvallantur, ut si hæc in se spectes, et nude cum bono vite conferas, seposita fide et spe, melius sit eis mori quam vivere. Satius enim est carere vita, quam eam habere tot malis oppressam. Nam, ut ait Comicus: « Non est vivere, sed valere vita. » Quin et Job cap. iii, 20: « Quare, ait, misero data est lux, et vita his qui in amaritudine animæ sunt? qui expectant mortem: gaudentque vehementer cum invenierint sepulcrum; » et *Eccl.* xxx, 17: « Melior est mors quam vita amara; et requies æterna, quam languor perseverans. » Sic Job ærumnis obrutus optabat mortem et non esse, cap. iii, 1: « Pereat, inquit, dies, in qua natus sum. »

Dico seposita fide et spe, quia hæc suadet homini omnia adversa fortiter tolerare ob spem future gloriæ, uti toleraverunt martyres. Hæc enim gloria tanta est, ut omnis tribulatio ei comparata sit exigua, juxta illud Apostoli: « Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, » *Rom.* viii, 18. Quin et Christus: « Beati, ait, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum, » *Matth.* v. Unde dicebat S. Franciscus: « Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me poena deleat. » Adde, etiamsi Deus nullum statuisset tolerantie premium in futuro, imo etiam si anima interiret cum corpore, tamen fideli ex amore Dei, et virtute fortitudinis, fortiter sustinendæ forent omnes tribulationes, quæ Deus illi immitteret, aut immittere permitteret, velletque ab illo sustineri. Ratio est, quia Deo creatura sese per omnia submittit, resignet, et obediatur oportet. Ipse enim sanctorum omnium, ac vite necisque est dominus. Rursus majus est bonum charitatis, fortitudinis et conformitatis cum voluntate divina, quam sit bonum vite, fame, sanctitatis, etc. quod proinde priori cedat oportet, ut si per adversitates auferatur, libens eas fidelis subeat ex charitate, fortitudine et obedientia, ob quas omnia adversa parvi æstimanda et sustinenda sunt. Christiano ergo philosopho dicendum cum S. Gregorio Nazianzeno, epist. 64 ad *Philagrium*: « Morbo crucior et gaudeo, non quia crucior, sed quia aliis patientiæ sum magister. »

Quintus: Multi sancti desiderant mori ex affectu pietatis et charitatis, ne videant tot Dei offensas, totque suas et proximorum ærumnas et tentationes. Ita Apostolus: « Infelix ego homo, inquit, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » *Rom.* vii, 24. Et: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo, » *Philip.* ii. Sic David: « Rei mihi,

inquit, quia incolatus meus prolongatus est, » *Psal.* cxi, 3. Sic loco beneficii a Deo datum fuit Ezechiel, I. *Reg.* xx, 19, et Josue, IV *Reg.* xxii, 21, prius mori, quam videre mala Judeis inferenda a Chaldeis. Sic et Augustinus, Hippone sua obsessa a Wandals, petit a Deo unum e tribus, scilicet aut urbem liberari obsidione, aut dari patientiam ad eam sustinendam, aut eripi ex hac vita, et tertium obtinuit, teste Possidonio in ejus Vita.

Mystice Olympiodorus: Multo feliciores, inquit, sunt mortui peccato, et viventes Christo, quam qui vivunt in peccato; et beatiores viventibus sunt mortui, tum justis, quia labores deseruerunt; tum peccatores, quoniam lassabantur hic in peccatis, et futuram gehennam poenam sibi munerunt: dum enim citius mortui sunt, pauciora secum detulerunt peccata. Hinc Thamaurgus verum: « Inter injustos et impios, melius habent vita defuncti, quam supersites, et utriusque conditione potius eligetur sors ejus, qui futurus malus nondum natus est, neque humanam attigit improbitatem. » Et S. Ambrosius in *Psal.* cxvii, octon. 18: « Mortuus, inquit, praefertur viventi, quia peccare desinit; mortuo praefertur qui natus non est, quia peccare nescivit. » Idem, lib. *De Fide resurrectionis*, ex hoc Salomonis loco, ac simili Davidis, *Psal.* cxi, 5, et *Jeremie* cap. xv, colligit fidei optandam esse mortem potius quam vitam: « Si igitur, inquit, viri sancti vitam fugiant, quorum vita, etsi nobis utilis, sibi tamen inutilis aestimatur, quid nos facere oportet, qui nec aliis prodesse possumus, et nobis vitam hanc quasi fenebreum pecuniam usurario quodam cumulo gravescentem, onerari in dies peccatorum vere sentimus? » Citatque illud Apostoli, I *Corinth.* xv: « Quotidie morior; et illud Platonis in *Phaedone*: « Philosophia est meditatio mortis. »

Antistrophe, imo assecla Salomonis sunt hae philosophorum gnones: Plutarchi in *Consol. ad Apollonia*: « O mors, Paeon medicus accedes. Porcus enim procul dubio unicus es per terrarum orbem. » Ibidem refert ex Aristotele hoc Sileni dictum, quasi oraculum vulgari proverbio celebratum: « Non nasci omnium est optimum, mortuum autem esse longe est melius quam vivere. » Additque multis numerum ipsum sic revelasse et testatum esse. Hinc antiquis mel symbolum mortis, ful vite habebatur. Seneca:

.... Mors est
Partis aeterna placidus quiete.

Agria, aut ut alii Cydippe, sacerdos Veneris, a Cleobae et Bitone filiis ad Diane templum curru vecta, curru deum crasset ut illis pro pietate premium daret, quod homini videretur optimum, mortuos in lecto mane reperit, ut refert Cicero *Tuscul.* I, qui et addit Sthenum pro magno munere regem Midam docuisse, « non nasci hominem optimum esse, proximum autem quampri-

mum mori. » Idem Pindaro princeps Lyricorum ad Apolline Delphico fuisse responsum, ut scilicet moreretur, hocque esse optimum, refert Suidas et Plutarchus loco citato. Euripides in *Bellerophon*: « Ego, ait, juxta sententiam vulgo celebratum optimum esse dico: Non nasci hominem. » Plato in *Asiacho*, graphice humane vite miseriam depingens, narrat Agamedem et Trophonium cum Apollinis Pythii templum edificasset, orasse pro mercede dari sibi quod optimum esset; cumque obdormissent, nunquam deinde surrexisse. Idem accidit Junonis Argivae sacerdotibus; unde ille de Amphiarao:

Jupiter hunc totis animis, hunc megnus Apollo
Diligit, et justis metas non attigit avi.

Causiani et plures populi legunt in lucem editos, defunctos autem beatos praedicant. Hinc homo duo nascitur a fletu vitam inchoat, ut indicet se nasci ad miseriam vite, ac ex felici statu, quo nondum natus fruebatur, ad infelicem nascendi vivendique transire. Arimnestus, interrogatus « quod maximum homini bonum esset, » respondit: « Bene mori, » uti refert Stobaeus, *serm.* 419, ubi et haec duo addit.

Aristoteles saepe dicebat, « e vita migrare esse optimum, velut e convivio non siliendum, nec temulentum. »

Aristides cognomento Justus, rogatus quatenus deceat hominem vivere: « Tantisper, ait, dum deprehendat emori praestare, quam in calamitatibus vivere. »

Gorgias senex rogatus « an libenter moreretur: Maxime, inquit, nam tanquam ex patri et diffluente domuncula non invitus discedo. » Ita Stobaeus, *serm.* 125.

Bassus senex, « si quid incommodi aut melius in morte esse diceretur ab aliis, morientis hoc esse vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, sed ab omnibus incommodis ac fortunae misere procellis liberat, » teste Seneca, *epist.* 30.

Sublimis Alphonsus Aragonie rex, cernens Gabrielem Surrentinum adolescentem moribundum, timore mortis perculsum: « Non est, ait, cur tantopere mortem timeas, cum haec bene puerique morientibus sit vita, atque ejus vite principium, quae neque doloribus, neque metu, neque invidia, neque turmis illis subjecta est. » Ita Panormitanus et Aeneas Sylvius, *De Gestis et dictis Alphonsi*.

Polyzenus non dolendum esse propter mortuos dicebat: « Eo quod melius sit mori, quam misere vivere. » Ita Maximus, *serm.* 33.

Laocena quaedam, cum filium audisset in aedem occidisse, ait:

Plorentur timidi, mi, infelux humabere, nato,
Et matre hac vere dignus es, et patria.

Ita Plutarchus in *Laocena*.

Haec nimirum a Salomone hausere Plato et Philosophi; Salomoni ergo, ut sapientiae fonti, reddantur.

4. RURSUS CONTEMPLATUS SUM OMNES LABORES HOMINUM, ET INDUSTRIAS ANIMADVERTI PATERE INVIDIAE PROXIMI: ET IN HOC ERGO VANITAS, ET CURA SUPERVACUA EST, — id est cura mala, molesta, anxiosa, imo pessima et summe affligens. Nam hebraeum est *רוח רעוה* *veit ruach*, id est *afflictio spiritus*, septuaginta, *praeconceptio spiritus*; Compluteusae, *electio spiritus*; Tigurina, *negotium permolesium*; Campensis, *animi molestissimum tormentum*. Vide dicta cap. I, vers. 14. Syrus, et *vidi ego omnes laborantes, et omnes artifices operis, quia zelus viri a socio suo, et hoc quoque vanitas, et perturbatio spiritus*; Arabiensis, et *ognovi ego omnes labores, et universitatem roboris artium, quod invidia natura homini a proximo illius erit; hoc quidem vanum, et afflictio spiritus*.

Pro proximi hebraice est *socii*. Invidia enim est inter aequales, et homines ejusdem artis et sortis; hinc « figulus figulo invidet, faber fabro, cantor cantori, vicinus vicino, » ait Hesiodus in *Oper. et Diebus*; vide Aristotelem, lib. II *Rhetor.* cap. x et xi, et Plutarchum, opusc. *De Fraterno amore*. Sic ab initio mundi Cain ex invidia occidit Abel fratrem suum; Esau persecutus est Jacobum; filii Jacob Josephum fratrem; Core, Dathan et Abiron Moysen et Aaronem contribules suos, *Nam.* 16; Saul Davidem; Romulus Romam conditor Remum fratrem occidit; de quo Lucanus, lib. I:

Fraterno primum madererunt sanguine muri.

פֹּהוּ; enim parit *פֹּהוּ*, id est, invidia parit homicidium, imo parricidium, juxta illud Pauli: « Plenos invidia et homicidio, » *Roman.* I, 29. Notat tamen S. Augustinus, lib. XI *De Genes. ad litteram*, inferiorem subinde posse videre superiorum, quia optat ei coequari; ac vicissim superiore inferiorem, dum metuit ne ei coaequetur, fiatque par pari.

A calumnia transit ad invidiam, vel tanquam ab effectu ad causam: invidia enim causat calumniam; invidus enim calumniatur facta alterius, ut ea obscurat, et sua praee illis illustret extollatque: vel tanquam a simili ad simile, sicut enim potentiores per calumniam, id est vim et fraudem, opprimunt infirmiores, sic invidi persequuntur sibi similes et aequales.

INDUSTRIAE. — Hebraeum *כִּסְרוֹן* *kisron*, id est recitudo, congruentia, industria. Unde S. Hieronymus verit, *fortitudinem et gloriam laborantium*; Auctor *Catena Graec.*, *robur et virilitatem*; Septuaginta, *virtutem operis*; Pagninus, *congruentiam operis*; Cajetanus, *rectitudinem Campensis, conatum*; alii, *aptitudinem*. Symmachus verit, *תְּבִיבָה*, id est vigorem, alacritatem, acrimoniam, vivacitatem, agendi facilitatem et velocitatem, quo faciat hominem in opere efficacem, expeditum et terribilem. Invidia enim peti non viles et vulga-

res, sed industrius, magnanimos et eximios. Horum enim fulgor obstat splendori aliorum, eumque offuscet, qui proinde illi invident. Unde illud: « Alta petit livor, perflant altissima ventii. Optima, cibus invidiae. » Hinc Sidonius Apollinaris, lib. I, epistol. 4 ad *Gavientium*, ait: « O terque quaterque beatum te, de cujus culmine datur amicis letitia, lividis poena, posteris gloria, vegetis et alacribus exemplum, discedibus et pigris incitamentum; » et Apuleius, lib. I *Florida*. « Quoniam in magna civitate, ait, hoc quoque genus invenitur, qui meliores obrectare malint, quam imitari, et quorum similitudinem desperant, eorum affeclat similitudinem. » Exstat haec de re pulchrum emblema, in quo pingitur alca excelsa, ramis et dactylis luxurians, ad cujus radices inferne glomerantur ranae et serpentes, qui eam arduunt, vel coaxando conviciantur; subjuncto lemma: « Invidia integritatis assecla. » Unde carmen:

Palma caput tollit caelo arduo, cujus ad ima
Rana loquax stabulantur et hydi.
Oppugnant proceres, quorum via consona recto est,
Degeneres, atque invida lingua.

Meminit hujus emblematis Plutarchus, lib. *De Silentibus Sythios oraculis*. Hinc Poetae dixere vel finire fortunam eum invidia colligant. Audi Statium, lib. V *Silv.*:

Quisnam impata consanguinitate liceat
Fortunam invidiamque deas? quis justis iniquas
Aeterna bellare deas? nullamne notabit
Illa domum, toro quam non haec lumine flagat
Protinus, et saeva perturbet gaudia dextra.

INVIDIAE PROXIMI. — Invidia hic tripliciter accipitur: primo mutua, qua superbi sibi invident, et se mutuo in eadem arte, scientia, officio amulantur, ut alter alterum superare contendat, q. d. Labores hominum, quibus magna machinantur, saepe non ex veritate veraque virtute, sed ex vanitate vanoque fastu et invidia prominent: ideo enim quisque laborat, omnesque vires animi et corporis in opere exerit, ut socium superet ceterisque emineat. Unde Hebraea habent, *vidi omnem laborem et omnem industriam operis, quod ipsa sit zelus, vel emulatio viri a socio suo*; Tigurina, *vidi omnem laborem et omnem industriam agendi, mutuum esse emulationem*; Pagninus, *vidi omnem laborem et omnem congruentiam operis, quod esset invidia unusquisque ad proximum suum*; Campensis: *Multa, inquit, experientia didici hominum conatus et studia non alio tendere, quam ut quisque vicino suo, quibus possit artibus, noceat, et rem propriam promovat. Quid quid est aliud, quam molestissimis curis animum misere torquere?*

Secundo, invidia cum Lorino accipit potest activo. Unde Chaldeus verit, *hoc quoque vanitas est peccatoris (invidio) et contritio spiritus, q. d. Vidi labores et industriam hominum proborum et sa-*

plentium, ex virtute suscepto, parere invidiam intentionem, quae magna est vanitas et afflictio invidiorum. « Invidia enim est animi invidentis terra, » ait Socrates; « et cordis rubigo, » ait An-
 esthenes apud Laertium, lib. VI, cap. 1, quia cor
 ipsum rodit, exedit, consumit. « Putredo ossium
 invidia, » ait Salomon *Proverb.* cap. xiv, 30.
 « Zelus et iracundia imminuit dies, » ait Eccle-
 siasticus cap. xxx, 26. Quocirca S. Augustinus,
 serm. 15 *De Temp.*: « Invidia, ait, est animae ti-
 mea, tabes, carnifex, vipera. » Unde Seneca:
 « Velle, inquit, oculos invidiorum esse ubique,
 ut omnium felicitatibus torquerentur. » Ita accipit
 S. Hieronymus dum ait: « Quid enim vanitas,
 quid instabilitas, quam homines non suas fere
 miserias, sed melioribus invidere? » Et Thama-
 turgus, qui paraphrasticè sic verit: « Jam hoc (ca-
 lumniarum et calumniantium, de quibus vers. 1)
 exemplo meo liquidum sit, si qui in viros cla-
 ros evadant, quanta eos proximorum sequatur
 invidia. Tametsi illi qui maligni demonis oestrum
 et stimulum illum in praecordiis gerit, et ex
 aliena felicitate inconsolabilem merorem concipit,
 nihil aliud inde consequatur, quam quod
 suam ipsius animam una cum corpore consu-
 mens disruiet. »

Quocirca, sapiens consilium et acutum ad invidiam
 profligandam, praesertim in scientia et elo-
 quentia, suggerit Plinius Junior, lib. VI, epist. 17
ad Restitutum: « Disertior ipse es, inquit, tanto
 magis ne invidaris; nam qui invidet, minor est.
 Denique sive plus, sive minus, sive idem praestas,
 lauda vel superiorem, vel inferiorem, vel parem
 superiorem, quia nisi laudandus ille est, non potes
 ipse laudari; inferiorem, aut parem, quia per-
 tinet ad tuam gloriam, quam maximum videri,
 quem excedis vel exaequas. »

Tertio et genuine, invidiam, quatenus « vanitas
 est et afflictio spiritus, » accipe passive, q. d. La-
 bores et industria virorum strenuorum, magna
 probe sancteque molestantium, in se quidem vera
 est virtus et gloria; sed tamen secum vehit non
 levem vanitatem et afflictionem: nam sibi concilia-
 tiam emulorum invidiam, quae heroica generoso-
 rum molimenta impedit et intervertit, ac eos affligit,
 prosequitur, cruciat et deprimit, ne eis videatur
 inferior. Ita S. Bonaventura, Lyranus, Hugo
 Victorius, Cajetanus, Titelmannus et alii. Hunc
 sensum exigit nostra versio, quae habet: « In-
 dustrias animadverti patere invidiae » emulo-
 rum, ut ab eis industrii vexentur, et saepe ever-
 tantur: patere enim invidiae, idem est quod ob-
 noxium esse invidiae; pati invidiam, vexari ab in-
 vidis.

Denique plenus erit sensus, si tertio addas se-
 cundum, ac invidiam non solum passive, sed et
 active accipias. Ita S. Hieronymus et ex eo Alcu-
 nus: « Vidi, inquit, omnem fortitudinem et glo-
 riam laborantium, et deprehendi bonum alterius
 esse alterius malum, dum invidus aliena felicitate

torquetur, et patet insidiis gloriosus, » q. d. Opera
 gloriosa hoc vanitatis et afflictionis adjunctum
 habent, quod pariant invidiam, quae torquet et
 exagitat tam invidos, quam eos quibus invidetur,
 dum ab invidis invidias et calumnias sustinere
 coguntur. Unde illud: « Invidia sibi et aliis est
 venenum. » Sic et Olympiodorus et Hugo Victo-
 rianus.

Socrates, rogatus « quid viris bonis molestum
 esset, » dixit: « Malorum felicitas. Quid malis?
 Bonorum prosperitas. » Ita Antonius in *Melissa*,
 serm. 70, pag. 1.

Aristoteles rogatus « quid esset invidia: Est, in-
 quit, fortunatorum antagonista. » Ibidem, serm. 62.
 Cleobulus, rogatus « quemnam precipue essent
 cavenda, » respondit: « Amicorum quidem in-
 vidia, inimicorum autem insidia. »

Porro modi declinandi, vel superandi invidiam
 sunt varii. *Primum* dat Crates Thebanus apud
 Laertium, lib. VI, cap. v: Si praecleara quidem
 geras, sed gloriam, opes et honores contemnas:
 haec enim tria fere pariunt invidiam. Cato Senior,
 quae omni fortuna moderate sobriquet uterentur,
 dicebat minime peti invidiam. Non enim, inquit,
 nobis, sed bonis, quae nos circumstant, invident
 homines. Externa bona extra hominem sunt, at
 insolenter utenti vitium intra hominem est; qui
 eo sibi conflant invidiam, vere sunt invidiosi. Ita
 Plutarchus in *Rom. Apophth.* et Stobaeus, serm. 38:
 « Divitiis, ait ille, injuriae sunt pignora. »

Rursus prudenter monet Comicus: « Propter
 invidiam vela opulentiam; » et Cato in *Distichis*:

Invidiam nimio cultu vilare memento:
 Quae si non laedit, tamen hanc sulcere moestum est.

Vide quoque de invidia dixi *Genes.* cap. xxxvii, 4 et 5;
Proverb. cap. xix, 30; *Ecclesi.* cap. xiv, 8. Praecla-
 rius idem docet S. Basilus, homil. *De Invidia*, ubi
 ostendit remedium invidiae esse, nihil ex fluxis
 hisce bonis quae invidiae sunt materia, magna-
 cere, sed vana et exilia, uti sunt, existimare. *Se-
 cundus* est, cedere honori et officio, cui aemuli
 invident. Ita D. Gregorius Nazianzenus. Cum in-
 telligeret se ob successum felicem in ecclesia quo-
 rundam odio laborare, respondit: « Absit ut mihi
 mei causa aliqua simulata inter Dei sacerdotes
 oriat. Si propter me est illa tempestas, tollite et
 mittite me in mare. » Ita *Ecclesi.* lib. XI, cap. ix;
 et Seneca, *epist.* 105: « Invidiam, ait, effugies, si
 te non ingesseris oculis, si bona tua non facte-
 veris, si sciveris in sinu gaudere. » Sapienter Auc-
 tor Emblematum:

Falle vivens, sed non te.
 Vixerit si bene, qui malis moriensque cadit
 Externos, solus cognovit ipse sibi,
 Felix qui latuit, *λαθεσθαι*, latenter vive.
 Difficilis est gloria custodia.

Tertius est, invidiorum obloquia non verbis,
 sed factis retundere et superare; id, quae oblo-

quia dissimulare et contemnere, imo ea accipere,
 ut virtutis testimonia, in eisque gloriarum. Nemini
 enim invidetur, nisi qui praecleara gerit, qui clarus
 est et eximius. Hinc Cicero, I *Castra*. « Invidia,
 ait, virtute parva gloria putanda est, non in-
 vidia. Ceterum ego inter homines (ait Chares) tam-
 diu mihi videor esse fortunatus quamdiu invidio-
 sus fuero. Invidiam non probo (inquit Euripides),
 velim tamen propter bona mihi ab aliis invideri. »
 Sapienter Philosophus: « Ora virtute obtura, non
 metu. Linguas non praescinde, sed cave. » Rur-
 sum: « Satiatus est ut quis sit invidiosus, quam
 miserabilis, » ait Herodotus in *Thalia*, et Pindarus
 in *Nemais*, hymno 8. Unde Themistocles, dum
 adolescens, nihil adhuc praecleari se facere dixit:
 nondum enim invidetur sibi. Nam sicut cantharid-
 os vegeto maxime tritico innascentur, et rosas
 pulchre florentibus: sic invidia maxime invadit
 bonos viros, et in virtute proficientes, et ingenii
 personaeque gloriam sustinentes: ita Antonius in
Melissa, part. I, serm. 62. Sicut sol affert necessa-
 rio umbram, et qui in sole ambulant eos statim
 sequitur umbra: sic virtus parit invidiam, et eos
 qui in gloria versantur, necessario sequitur emu-
 latio. Hinc « parvulum occidit invidia, » *Job* v,
 2, quia sicut sol non eclipsat lunam, nec luna ter-
 ram, sed e converso, terra lunam, et luna solem,
 id est inferior superiorum: sic superiores virtute
 et gloria non invident inferioribus, sed inferiores
 superioribus. Invidia ergo signum est paupertatis
 et egestatis, quod quis eo cui invidet, sit inferior,
 pusilli et parvi animi. Nam et « invidere aegritu-
 dinis est, et emulari et obtractare, » ait Cicero
 in *Tuscul.* III. Rursus Plutarchus, lib. *De Differ. odii
 et invidiae*, asserit felicitatis animique magnitudine
 saepe invidiam extingui: « Neque enim, inquit,
 credibile est Alexandro aut Cyro invidere quem-
 quam cunctorum jam dominis. » Sapienter Beda
 in *Prov.*: « Nihil, ait, magnum in rebus humanis,
 nisi animus magna despiciens. »

Quocirca S. Bernardus triplici ratione invidiam
 superandam esse, scilicet *primo*, humilitate, *se-
 cundo* charitate, *tertio* auctoritate, non tam verbo
 quam facto docebat. Audi Auctorem Vitae ejus,
 lib. I, sub finem: « Tanta ergo virum illum sanc-
 tum usque hodie apud Deum, et apud homines
 commendat sacrarum insignia virtutum, testi-
 monia circumvallant sanctitatis, charismata Sancti
 Spiritus illustrant, quodque majus his omnibus
 et difficillimum est in rebus humanis, haec ei omnia
 sine invidia adesse videntur. Compescit autem
 ab eo invidia, quod omni invidia major est, in
 quantum nequitia cordis humani hoc saepe cessat
 homini invidere, quo non potest aspirare; sed et
 ipse omnem invidiam aut mortificat exemplo hu-
 militatis, aut mutat in melius provocatione cha-
 ritatis, aut si nequior, vel durior est, obruit
 pondere auctoritatis. » Est post nonnulla: « Sed
 qui omnem hominem diligens, nullum aliquando
 inimicum habet virtute sua, nonnunquam tamen

est quod patitur inimicantem sibi gratis iniqui-
 tate aliena. Caritas autem, quae totum eum possidet,
 patiens est, benigna est, et sapientia vincens
 multam, patientia impatientiam, superbia humilitate. »

Denique licet invidia afflictionem pariat ei cui
 invidetur, tamen eidem affert solatium et gaudi-
 um. Indicat enim tantum ipsi boni inesse, quan-
 tum adest invidiae; sicut enim quantum crescit
 corpus, tantum crescit ejus umbra: sic quantum
 crescit virtus, tantum crescit et invidia. Invidiae
 ergo afflictionem sopiat invidantem causa, puta
 virtus et gloria. Quocirca Plutarchus, lib. *De Per-
 niciosis pudore*, laxat eos qui ob metum invidiae a
 praeclearis operibus cessant: « Quando saepe non
 minore male audiendi, quam male patiendi motu
 ducti, hostes estem proderent nonnulli, ob in-
 patientiam infamiae. » Idem per allegoriam Scyllae
 et Charybdis representat Annulus in *Picta possi*,
 dum ita canit:

Invidia obtractans monstris est Scylla caninis;
 Funditis at mergens paupertas, vasta Charybdis.
 Includit in Scyllam, qui vult vitare Charybdis.
 Alacra livor mordax, absorbet egestas.
 Ex utroque malo minus elige: qui sapit, optat
 Invidiosus enim mage, quam miserabilis esse.

Satiatus ergo est invidiam in Scyllam, id est in in-
 vidiam, quam in Charybdis, id est in miseriam
 et inopiam, praesertim virtutum et meritorum.
Invidiosus vocat eum qui ob opes et virtutes
 occasione dat ut sibi aemuli invidiant, *invidiosus*
 vero eos qui invidioso invident, adeoque praestat
 inopem esse et miserum, quam invidium; sed in-
 vidiosum praestat esse, quam miserum. Plura de
 invidia vide apud S. Augustinum, serm. 83 *De
 Tempore*; Nazianzenum, orat. 12; S. Cyprianum,
 tract. *De Zelo et timore*; et Basilium, hom. *De Invi-
 dia*; S. Chrysostomum in cap. xii *epist.* I *ad Co-
 rinth.*; S. Ephrem, tom. I, pag. 37; S. Gregorium,
 V *Moralium* cap. ult., et III part. *Pastor.* cap. xi;
 B. Antiochum, hom. 55, S. Bernardum, hom. 13
 in *Psalm.* xc; Antonium in *Melissa*, serm. 62; Ma-
 ximum, serm. 54.

3. STULTUS COMPLICAT MANUS SUAS, ET COMEDIT
 CARNES SUAS (S. Ambrosius legit, viscera sua) DI-
 CENS. — Chaldaeus, stultus vadit et complicat ma-
 nus suas in aestate, et non vult laborare; et in
 hieme comedit quidquid est ipsi, etiam operimen-
 tum quod est super pellem carnis suae: hoc
 enim dividit ut cibum comparet. S. Hieronymus,
 stultus continet manducans pectus suam; Cam-
 pensis, stulti juncti manibus descendit otiosi; et quid-
 quid habent consumunt; Vatablus, abusum omnia
 sua.

Primo, aliqui putant hic pingi invidium: hic
 enim ex dolore et invidia complicat, stringitque
 manus, et carnes suas comedit, dum eas livore
 tabescens consumit, corque suum exedit. Ita
 Thaumaturgus et Joannes Fesus. Unde symbolum

Pythagora: « Cor ne edito, » id est ne curis vel fivore te conficias.

Secundo, alii « censent hic pingi ambulosum: hic enim superbe complicat manus, putans sibi otioso et inerto onctis debere, et omnia ultro in sinum involvatur. Superbia enim parit inortiam: inde superbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyranus.

Tertio, automant nonnulli hic pingi avarum: hic enim arctat manus ne quidquam erogat, ac pre avaritia genium suum fraudat, ut macrescat et carnes suas exedat. Ita Hugo.

Quarto, alii opinantur hic describi gulosum et libidinosum: hic enim per gulam et luxuriam, quam manibus perpetrat, ludit valitudinem, carnesque et vires suas exhaurit, ut docet Salomon *Prov. v, 41*. Unde Anctor *Caten. Græc.*: « Impius, ait, comedit carnes suas, dum exsatiat se malis, quæ ex carne nascuntur. »

Quinto et genuine, pingitur hic otiosus, piger et iners, qui complicatis manibus torpidus desidet, ac torpore, indeque consequente egestate, fame et inedia carnes suas consumit. Commodè enim transit ab invido ad pigrum, quia multi ut vitent invidiam morsus et damna, dant se inertes, ut vivant tranquille, sed egentis et miseri. Ita S. Hieronymus, Campensis, Cajetanus, et Tilmannus. Hinc perfinat emblemata Scyllæ et Charybdis, quod sub finem vers. 4 notavit. Audi S. Hieronymum: « Totum quod disserit, hoc est, ut ostendat et eum qui laborat, et habet aliquid in mundo, patere invidiam; et rursus eum qui vivere vult quiete, inopia opprimi, et esse utrumque miserabilem, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur. »

Hinc Symmachus vertit, *stultus complicatur manibus suis*. S. Clemens, lib. II *Constit. Apost.* cap. IV: « Otiosus, inquit, manus suas complexus est, et carnes suas devoravit; » indeque concludit: « Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebriosus, aut otio deditus sit, hic non est subsidio dignus, imo neque dignus Ecclesia Dei. » Unde colligit viduæ otiose, voracæ et temerente, non esse largiendam elemosynam. Symbolice Hugo Victorinus: « Complicat, ait, manus suas quasi pactum faciens curæ otiositate; » Cajetanus: « Tanquam caras habens manus, ut illas complectatur servando ab exercitiis labore; » Olympiodorus: « Tanquam complexens eas ob delectationem, eisque salutando blanditur; » comediteque carnes, quia caro ejus egestate consumitur. Sic idem Salomon pigrum pingit conserentem manus, eademque nuditate et famem minatur, *Prov. cap. vi, vers. 9 et 10; et cap. xviii, vers. 8; et cap. xix, vers. 24; et cap. xxiv, vers. 33; et cap. xxv, vers. 13*.

Huc facit pre-verbium Hebræorum: « Fuit famas, et non transitit per ostium artificis, » quia opifices laborando lucentur vite necessaria, itaque famem depellunt. Porro otiosus hic vocatur

« stultus, » quia summa stultitia est otio se ad famem et tabem adigere.

Hinc S. Clemens, lib. II *Constit.*, cap. LXVII, suo et seniorum sacerdotum exemplo, Juniores clericos ad laborem serio hortatur: « Etenim et nos, inquit, verbo Evangelii incombimus, tamen exercere illa quasi adminicula operis hujus non negligimus: partim enim nostrum sunt pisces, partim tabernaculorum opifices, partim agricola, ne unquam otiosi simus. »

COMEDIT CARNES SUAS. — *Primo*, Chaldeus per carnes accipit vestes que tegunt carnes, *q. d.* Otiosus consumit vestes, dum eas vendit, ut victum comparet. *Secundo*, melius alii, *comedit carnes*, id est otio extenuatur et fit macilentus: otium enim succum corporis dedit et exhaurit, sicut exercitatio et labor eundem adauget, facitque fortes et succulentos: quia « quantum otiositas sua impinguat, tantum subsequenti inedia maceratur; ideo comedit carnes suas, » ait Olympiodorus. *Tertio* et optime, « comedit carnes suas, » id est, summa inedia et fame carnes suas consumit, ac subinde emoritur. Est hyperbole. Unde Vatablus et Campensis vertunt, *omnia sua consumit*. *Quarto*, comedere carnes, significat rabiem famis, quæ adacti otiosi, famelicæ in uxores, filios, et carnes suas grassantur, eorum opes devorant, imo subinde eos mordent et vorant, uti Job ait *cap. xii, 14*: « Quare laqueo carnes meas dentibus meis? » Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, ut Job præ vehementia doloris manus sive labia sua dentibus laceraret, et se jam tormentis deficiente, animam exeuente, velut effrendam portaret in manibus. Similes phrasæ sunt *Job cap. xix, 22, et cap. xxxi, 31*.

Sic polytus brachia sua vorare perhibetur ab Oppiano, lib. II, licet idipsum necet et refutat Pinius, lib. IX, cap. IX, et Aristoteles, lib. VIII *Hist. animal.* cap. II. Omnes enim otiosum pigrumque aversantur, nec ei succurrere dignantur. Ingerunt enim ei legem Apostoli: « Si quis non vult operari, nec manducet. » II *Thess. iii, 10*. Simili schemate ait Moyses, *Deut. xxviii, 53*: « Comedes fructum uteri tui, et carnes filiorum tuorum, et filiorum tuarum in angustia et vastitate, quæ opprimit te hostis tuus; » sicut in obsidione Hierosolymitana matres fame rabide comederunt proprios filios. Et Isaias, *cap. ix, 19*: « Et erit, ait, populus quasi esca ignis; vir fratri suo non parcat: Et declinabit ad dexteram, et esuriet; et comedet ad sinistram, et non saturabitur; unusquisque carnem brachii sui vorabit; Manasse Ephraim, et Ephraim Manassen, simul ipsi contra Judam. »

Mystice S. Ambrosius, *epist. 30* in editione Romana, juxta aliam editionem, 36: « Stultus, ait, complicat manus suas, et devoravit viscera sua, id est corporalibus se implicavit negotiis, et devoravit viscera sua, sicut mors prævalens, et ideo non inveniet vitam eternam. Sapiens autem attollens

opera sua, ut lucent coram Patre suo, qui in oculis est, non assumpsit, sed elevavit viscera sua, usque ad resurrectionis gratiam. Hæc gloriosa sapientis saltatio, quam saltavit David, et ideo usque ad sedem Christi sublimitate spiritalis saltationis ascendit, ut videret atque audiret dicentem Dominum Domino suo: Sede a dextris meis. »

6. DICENS: MELIOR EST PUGILLUS CUM REQUIE, QUAM PLENA UTRAQUE MANUS CUM LABORE ET AFFLICTIONE ANIMI. — *To dicens* non est in Hebræo, Chaldeo, Græco, Syro et Arabico; unde Thaumaturgus, S. Hieronymus, Olympiodorus, Albinus et Cajetanus censent hic esse antithesin versus precedentis, quæ ibi otiosus, qui complicat manus et fame tabescit, hic negotiosus describitur: isque duplex, scilicet nimis laborans, et moderatus in labore. Virtus enim consistit in moderatione, et in medio duorum extremorum vitiorum, quæ hic sunt otium et nimis labor, nimiaque sollicitudo: in medio horum duorum consistit mediocritas laborandi, quæ dicit: « Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi. » Unde Thaumaturgus vertit, *atque præoptat vir sapiens et cordatus alteram manum cum facilitate et lenitate implere, quam utramque ærumam, et fraudulenti spiritus calliditate et versuta.*

Id reipsa verum est. Unde idipsum sæpe alibi docet Scriptura, ut: « Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas, » *Psal. xxxvi, 16*. « Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles, » *Prov. xv, 16*. « Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate, » *Prov. xvi, 8*. « Melior est buccella siccæ cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio, » *Prov. xvii, 1*. Victi necessaria sufficiunt, ut sicut sine paupertate, sic absque divitiis sit; quod Salomon a Deo posebat, quæ et Apollonius Tyaneus, cum diceret: « Concedite mihi, dii, pauca habere, et nullius indigere. »

Verum melius noster Interpres hunc versum genuit præcedenti, censuitque utrumque ad unum et eundem pertinere, puta ad otiosum et pigrum, ac proinde per mimesim ejus sensa hic exprimit, ideoque supplendum esse *to dicens*. Otiosus ergo hæc sententia, quæ in se sæpe vera est, audivit ad velandum suam pigritiam. Ita S. Bonaventura, Hugo Victorinus, Campensis, Tilmannus, Osorius et alii.

Hebræa ad verbum habent, *bonum plenitudo manus cum quiete, præ plenitudine manuum duarum (vel plurium)*. Hebræum enim *דפולל* *chaphnaim*, cum sit tantum duale, et duas manus, et plures manus significat; tamque est plurale, quam duale) *cum labore et afflictione spiritus.*

Ubi nota: *Plenitudo manus* est pugillus, sive parvus pugnus, puta tantum quantum quis digitis ad manum complicatis compressisque stringere et complecti potest. Unde hebræum *פפ* *capit*

significat manum curvam, quante est in pugno sive pugilo.

Pro plena utraque manus Hebræa est, *plenitudo chaphnaim*, id est plenitudo duarum (vel plurium) volarum sive palmarum, puta manuum extensarum. Opponitur ergo pugillus unus duabus manibus extensis, quæ non tantum pugilli duplum, sed quadruplum et amplius complectantur. Hinc Symmachus vertit, *melior est plenus pugillus cum requie, plenitudine utrarumque manuum cum labore*; Septuaginta quos sequitur Syrus et Arabicus vertunt, *bona plenitudo pugilli requietis, super plenitudines duorum pugillorum laboris, et præsumptionis spiritus*; Syrus, *melior est plenus pugillaribus requie, quam plena manus labore et perturbatione spiritus*; Arabicus, *plena palma requie, multo magis quam plena duæ palme labore et afflictione spiritus.*

Nonnulli sic explicant, *q. d.* Præstat duplo minus victus et sumptis etiam necessariis, si duplo quietus et otii adederet, quam e contrario duplo amplius cibi, divitiarum et delicarum, si de quiete et otio alterum tantum detraheretur. Verum hic sensus arctus est, nimisque arithmeticus.

Sensus ergo genuinus est, *q. d.* Pugillus farinæ, vel escæ, id est modicum et minimum cibi, quo frui possis cum quiete, præstat utraque manu plena deliciis, id est, præstat copiosissimis et lautissimis epulis, si eas comparat obsequas cum labore et afflictione animi: quia melior est quietis animi cum cibo modico, quam afflictio et tumultus animi cum cibo optimo et maximo, melior est pax mentis cum fame, quam perturbatio mentis cum satietate. Id verum esse liquet in Religiosis, qui feliciores sunt sua frugalitate cum quiete, quam reges et principes suis epulis cum tot curis. Tranquillitas enim animi est bonum altioris ordinis, quod omnes delicias omniaque bona corporalia longe superat et transcendit. Hoc verum est, sed inde perperam concludit otiosus et piger: Ergo mihi supersedendum est omni labore et afflictione; ergo cavenda est mihi vita laboriosa et industria, quæ conceit æmulorum invidiam: malo esse pauper, et carere invidia, quam præclara gerere, que mihi moveat invidiam. In qua collectione sive conclusionem errat primo, quia ab uno extremo nimii laboris declinat ad alterum extremum, puta ad merum otium et desidiam, cum mediâ virtutis, puta moderati laboris sortem capessere debere. Unde Campensis vertit, *melius est paululum cum ignavia, quam multa consequere laboriose; qui manifestus est error, et diatema aedem.*

Secundo, quia dum declinat in vitiam passivam, incidit in activam, que peior est: paupertas enim impellit eam, ut aliena concupiscat et furetur, ut divitiis opes invidet et auferat; dum ergo non vult fieri per laborem et opes invidiosus, per desidiam et inopiam fit invidus, quod longe deterius est; pigri enim quia inopes, industriis opulentes

torum invident tam industriam, quam opulentiam.

Tertio, quia otium et desidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores, sollicitudines, quae longe magis affligunt otiosum, quam labor negotiosum. Id docet Salomon, *Proverb. cxxi. 2*: « Desideria occidunt pigrum. Noluerunt quidquam manus ejus operari: tota die concupiscit et desiderat. »

Quarto, quia licet in temporalibus subinde melius sit modicum cum requie, quam multum cum labore, tamen in spiritualibus id falsum est; si enim fidelis, praesertim sacerdos vel religiosus, diceret: Volo quiescere in mea justitia; nolo laborare, ut fiam sanctior; nolo crescere in gratia, meritis et gloria; nolo tendere ad perfectionem, gravior peccaret. Unde S. Chrysostomus acriter invehitur in eos qui dicunt: Sufficit mihi, si salver, si in ultimo angelorum choro in caelo consistam; imo vero, inquit, debes conari ut ad Cherubinos et Seraphinos eveharis.

Mystice Olympiodorus tripliciter exponit. *Primo*, pugillus, ait, inefficiens fides, quae est in Dominum Iesum Christum. Duo autem pugilli intelligendi sunt, cum quis duobus dominis servire studet, Deo scilicet et mammona, et opprobria illa pati, quae Propheta commemorat: « Usquequo claudicabit in utrumque populum? » *III Reg. i. 2*. Melius est ergo sine ulla controversia, quod hic prius ponitur. *Aliter*, pugillus unus, unitas ipsa quae materia caret; pugilli duo, materialia, quae dividi possunt. Habetur praeterea ipsa dualitas in Scripturis sacris, immunda et impura. Nam immunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noe. Melius ergo est unitatem sequi, ac officiosam vitam docere cum quiete, hoc est sine inanis gloriae furore, quam occupari circa dualitatem, hoc est res materiales. *Aliter*, contemplari possumus hominem fuisse olim pugillum, cum videlicet Deus pulverem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plasmavit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: a latere enim Adam costam manu Dei apprehendens Evam plasmavit. Melior ergo est celibatus pugillis duobus, hoc est dualitate et copula conjugali. Quamvis enim conjugium damnandum non sit, celibatus certe laudabilis et molestia carens. Hucusque Olympiodorus.

ET AFFLICTIONE ANIMI. — Hebraeus *reut* et afflictionem et malitiam significat. Posterius hoc secutus Thaumaturgus vertit, *subdoli spiritus malitiam*. Et Chaldaeus: *Melior, ait, homini est plenus cibi pugillus in tranquillitate animi, et a furto et rapina alienus, pugillis duobus cibo refertissimis, vi et commensione conquistis: nam et hos aliquando in iudicio repensurus est summa sua molestia et animi perturbations, q. d. Satius est parum iuste partum cum quiete, quam multa iniuste parta cum rapina et tumultu. Nam, ut ait S. Hieronymus: « Justitia requiem habet, iniquitas laborem. » Ve-*

rum *reut* hoc toto libro non tam malitiam culpae quam poenae, id est afflictionem significat, uti caeteri passim vertunt: haec enim directe opponitur quieti et tranquillitati.

7 et 8. *CONSIDERANS REPERI ET ALIAM VANITATEM SUB SOLE: UNUS EST, ET SECUNDUM NON HABET, NON FILIUM, NON FRATREM, ET TAMEN LABORARE NON CESSAT, NEC SATIATUR OCULI EJUS DIVITIIS: NEC RECOGITAT DICENS: CUI LABORO, ET FRAUDO ANIMAM MEAM BONIS? IN HOC QUOQUE VANITAS EST, ET AFFLICTIO PES-SIMA.* — A vanitate pigri fame tabescenti transit ad contrariam vanitatem avari sordida parcimonia tabescentis, qui semper laborat, ut corradat opes, non sibi, nec filio, aut fratri, quibus caret, sed in certo et ignoto haeredi: haec magna est vanitas, unde eandem saepius iterat et inculcat, ac perstringit Salomon, ut cap. ii, 18 et seq., cap. iii, vers. 22. Vide ibi dicta.

UNUS EST, — hoc est unicus est, sive solus sine filio et fratre, hoc est sine proximo et necessario haerede: unus enim pater multiplicat, et fit multus in filiis; unde una ejus haereditas in multis filios dividitur, sique multiplicat. Licet enim jure Caesareo laterales, puta nepotes, ab intestato succedant in bona patris defuncti, usque ad decimum gradum inclusive, tamen non tenentur testator deficientibus tum ascendentibus (uti sunt pater, avus, abavus), tum descendentibus (uti sunt filii et filiorum filii), instituire haeredes sanguineos in linea transversali, ut patet *Institut.*, *De Inoffic. Testam.* in princ. vers. *Soror autem, leg. frater C. eod. tit.*

Porro per unum maxime notat sordide avarum, qui nummos suos abscondit, solusque crebro inspicit, ne a quo furto subducatur. Unde a nullo eos videri sinit, qualis fuit Comicus ille Euclio, qui opes domi defodit, et anum domo extrudit, ne illa opum sit conscia; sic enim ait:

Eri, age, eri, exendum hercle est hinc foras. Circumspectrix cum oculis emissitiss.
Oculos hercle istos improbos effodiam tibi.
Ne me observare possis, quid rerum geram,
Quae in occultio quoque habes oculos pessima.

Huc accedit Olympiodorus: « Unum, inquit, hoc loco accipit, qui seipsum tantummodo fovet et diligit, qui ne habere quidem velit filios ac fratres. Nam qui desiderio illorum tenetur, quamvis natura nullus affines et consanguineos habeat, qui tamen secundum Dei praecipua charitatem sectatur, omnes homines quamvis externos esse sibi filiorum loco putat, et fratrum, juxta illud: *Esti orphanus tanquam pater, et tanquam a maritis matris eorum.* »

Mystice S. Ambrosius, lib. *De Instit. virg.* cap. x, haec explicat de Christo: « Est unus, inquit, et non est secundus is de quo dictum est: Magister vester nunc Christus est, unigenitus Dei Filius, solus, primus, unus Deus, quod vult faciens, non quod imperatur (videlicet ut Deus est); est unum

quid cum Patre, unicus sine peccato, solus sine filio (in passione); non est finis laborum ejus, quia pro omnibus advocatus est apud Patrem, et plurimatas nostras suscepit, et pro nobis dolet et firmatur; non satiatur oculus ejus divitiis, quia spes est alitudo divitiarum, sapientiae et scientiae Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum coelestium. Non est finis omni populo ejus, quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fides resurrectionis aeternae perpetuae vitae acquiritur aetatem. » Sic et Salonius et Alcuinus.

Verum Christo non convenit id quod sequitur: « In hoc quoque vanitas est. » Unde S. Ambrosius idipsum applicat christianis, qui, uno Christo relicto, vano serviunt saeculo, uti mox patebit; sane haec allegoria litterae et scopo Salomonis parum consona, imo dissona videtur. Unde Hugo Cardinalis: « Haec, inquit, impositio potius quam expositio videtur, » nisi S. Ambrosii et S. Hieronymi auctoritate fulciretur, ob quorum reverentiam illam repudiare non audeo.

ET SECUNDUM NON HABET, — id est deest ei legitimus haeres, puta filius vel frater (1). Unde Chaldaeus clare vertit, et non est secundus praeter eum, neque etiam filium; neque fratrem habet ad haereditandum facultates ejus.

ET TAMEN LABORARE NON CESSAT. — Hebraeus, Septuaginta et Syrus, nec est finis omni labori ejus; Arabicus, nec in omni labore suo est confusus, non pudet cum labore assidue instar asini. Aquila vertit *id est*, quae vox et finem et perfectionem significat, q. d. Nondum se satis opibus plenum perfectumque existimat, sed plura et plura semper appetit, nondum res suas confectas, nondum se vicissie difficultates et impedimenta fortunatae sortis autumat. Campensis, cupiditatibus ejus nulle divitiae satisfaciunt. Nimirum egenus est, qui egenum se aestimat, ideoque coacervare non cessat, esto sit ditissimus. « Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo, » ait Seneca, *epist. 9*. Et Comicius: « Non est beatus, esse qui se non putat; » nec miser, qui se non aestimat miserum. « Tuum quidem malum, ait Marcus Antoninus Imperator cognomento Philosophus, lib. IV *De Vita sua*, non est in alterius animo positum, neque in conversione ulla aut mutatione oculi; tibi ergo? in opinione de malis tua. Nihil igitur malum esse judica, et omnia bene habebunt. Quod si corpus, quod animo tuo est proximum, seculum, vultus, suppetur, putrescat, tamen ea pars, quae iudicare de his debet, quiescit, hoc est, existimet nihil esse neque bonum, neque malum, quod ex aequo potest bono atque malo accidere: nam quod ei qui secundum naturam vivit, ex aequo accidit, id neque secundum, neque contra naturam est. »

(1) Generaliter understandum: Est solus quisquam, nec secundum habet laboris aut rerum, aut amicitiae vel propinquitatis legesibi junctum.

NEC RECOGITAT DICENS. — Campensis, neque unquam ad se redit, ut apud se dicat: Quibus laboro? Haec verba non sunt in Hebraeo et Graeco, sed subintelligitur: unde solerter ea supplevit Noster et Chaldaeus. Est haec insignis incogitantia et dementia avarorum, quod non recogitant usum et fructum, imo vanitatem suorum laborum et curam, quibus continuo frustra se vexant. Similis est illa divitis avari, qui proinde audit a Christo: « Stulte, haec nocte repetent animam tuam a te; quae autem parasi, cujus erunt? » *Luce xii, 19*. Dementiam hanc clarius representat Ecclesiasticus, cap. xi, 18 et seq.: « Est qui locupletatur parce agendo, et haec est pars mercedis illius in eo quod dicit: Inveni requiem mihi, et nunc manducabo de bonis meis solus: et nescit quod tempus praeterit, et mors appropinquet, et relinquit omnia alia, et morietur. »

CUI LABORO. — *Te cui non est neutrum, q. d. Ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; sed masculinum: cui, scilicet homini vel haeredi; hunc enim significat hebraeus מִי מֵאֲדָמָה, cui tandem me excurio? Thaumaturgus, ea eo lubens quaestiverim quam ob causam laboramus se conficit.*

ET FRAUDO ANIMAM MEAM. — De fraudo genium meum, non auidens uti opibus, tanto labore meo partis, sed eis parens, easque asservans incerto haeredi. Hebraeus, et *deocere facto animam meam; alii, immanio animam meam; Septuaginta, fraudo animam meam bonitate, id est peccanditate et voluptate sua; Syrus, perdere facto animam meam bonis; Arabicus, bonum; Chaldaeus, et non dicit in corde suo: Cui ego laboro et fraudo animam meam bonis? Surgam et faciam ea eo elemosynam, et latabor in hoc saeculo cum fittis hominum, et in saeculo venturo cum istis.*

Tropologice S. Ambrosius, *De Instit. Virg.* cap. 1: « Cur ergo, inquit, saeculo (et non uni Christo) laboramus et fraudamus animam nostram tantae bonitatis dispensio, qui nulli alii, nisi huic Domino servire debemus? »

Avari ergo similes sunt Judaeis, qui avari colligentes manna, plus quam edere poterant, mox viderunt illud putrescere, et scelerate verbibus, *Exodi xvi*. Idem fit avaris, quos proinde oburgans S. Jacobus, cap. v, 2: « Divitiae vestrae, inquit, putrescunt sunt, et vestimenta vestra a fineis comesta sunt; aurum et argentum vestrum eruginavit: et aerugo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis. » Vide ibi dicta paulo superius (Emopola Chius alia pretio vendebat vinum optimum, quae summa faciebat non modicum; ipse acidum et vappam ad usum suum reservabat. Percontabatur forte quispiam servum ejus, quare ab hero fugisset? audivit eum in bonorum copia sibi quare mala, id quod omnes sordidi et avari faciunt, quibus aequae deest quod habent, quam quod non habent. Historiam hanc refert Plutarchus, lib. *De Tranquill. animi*. Alciatus, *Emblem.* 88, hoc genus

hominum simile facit asino, qui cum obsonia decorata tergo portet, ipse interim carduis pascitur. **AFFLICTIO PESSIMA.** — Septuaginta, *distensio pessima*; Syrus, *conversatio mala*; Arabicus, *hoc vanum est et confusio mala*; Symmachus, *occupatio mala*; Campensis, *hoc quidem infinite stultum est, et animi molestissimum tormentum.*

9. MELIUS EST ERGO DUOS ESSE SIMUL, QUAM UNUM: HABENT ENIM EMOLUMENTUM SOCIETATIS SUÆ. — *Hebræa, boni duo præ uno: est enim merces labori eorum; Olympiodorus, quibus est bonam pretium; Septuaginta, boni duo super unum, quibus est eis merces bona in labore suo; Syrus, meliores sunt duo uno, quibus est merces bona in labore suo; Arabicus, duo boni meliores uno, cum habeant conversationem bonam in laboribus suis; S. Hieronymus, meliores duo quam unus; S. Ambrosius, epist. 17, optimi duo super unum; Chaldeus, meliores justi duo in generatione unico; et hi quidem ad siderum rationem seipsos componentes, et verbis annuente paratam esse illis futura vita mercedem optimam, ejus laboris, quo seipsos, ut æquales suos emularent, impendio defatigant;* Valabius, *feliciores sunt duo unito; Tigrina, melius est duos conjunctos vivere, quam unum solum; Campensis, quare meliorem et commodiorem judicant vitam duorum una viventium, quam unius solius: affert enim boni non parum ipsa societas; alii, feliciores sunt duo quam unus, q. d. Felicitas est vita socialis, quam solitaria.*

Vox illativa ergo non est in Hebræo, Græco, Syro, Arabico, sed subintelligitur, ut solenter advertit vulgatus Interpres, ideoque eam expressit; sed difficile est illationem hæc ostendere, et ex antecedente sententia elicere: omissis variis variorum conjectionibus,

Dico hanc esse illationis vim et energiam. Dixit vers. præced. : « Unus est et secundum (hebræum כֶּן *sceni*) non habet, v. g. non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat. nec satiantur oculi ejus divitiis: nec recogitat dicens: Cui laboro et fraudo animam? meam bonis? in hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima, » q. d. Unitati et solitudini hæc inest vanitas et afflictio, quod non habeat heredem vel amicum, cui laboret, et cum quo laboret, sequere recreet, ac bonis labore suo partis animam suam pascat et oblectet. Inde recte hic infert: « Melius est ergo duos (hebræum כֶּן *scenaim*, quod plane respondet *sceni* vers. præced.) esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ, » ut scilicet simul laborent, simul se solentur et recreent, simul opibus labore partis, communi, ideoque duplicato gaudio fruuntur. Nam *melius est ergo esse duos simul, quam unum, antithesis est ejus quod dixit: « Unus est, et secundum non habet, etc. In hoc quoque vanitas est, » q. d. Quia hæc est vanitas solitarii avari, nec habentis heredem et socium, hinc melius est esse duos, quam unum, quia melior est amica societas morosa et onesta solitudine.*

Unitas ergo est vanitas, dualitas fratrum, vel amicorum est veritas, veraque fraternitatis vel amicitie jucunditas et felicitas: hæc enim vitam efficit longe suaviorem, utiliorem, honestiorem, tutiorem, hominemque contra emulos, hostium insidias, et quasvis fortune adversæ vires flatuque obvallat et munit. Ita S. Hieronymus, Bonaventura, Hugo Victorinus, Titelmannus et alii.

Igitur hæc sententia imprimis pertinet ad fratres et filios, quos vers. præcedenti nominavit, q. d. Melius est esse duos fratres, quam unum solum; melius est esse duos, patrem et filium, quam solum patrem, vel solum filium, quia frater fratrem, pater filium, et filius patrem in labore adjuvat, solatur, roborat, ejusque, si moritur, est successor, defensor et heres. Artificissima enim est societas inter fratres ac patrem et filium; quare ipsa ceterarum societatum est radix, origo et exemplar, ut hi ostendam. Hinc Chaldeus vertit, *meliores sunt duo justi in generatione magis quam unus, etc. In labore suo, quo laborant ad sustentandam generationem suam.*

Secundo, pertinet ad socios et amicos, q. d. Melius est duos esse simul socios et amicos, quam unum solum sine socio et amico. Ratio est, quod in defectum fratrum et filiorum, quos multis natura negat, eadem surrogat socios et amicos, quos quilibet officiis et beneficiis sibi parare et procurare potest, q. d. Si tibi non sit filius, aut frater, ejus loco para tibi amicum, ut non sis unus et solus, sed societas fruaris et gaudeas. Amicus enim erit tibi consolatio, utilitas et decori, perinde ac si esset frater, imo in locum fratris succedet: sicut enim frater dicitur quasi *ferè alter*, ut ait Gellius, lib. XII, cap. x, sic amicus dicitur quasi alter ego. Nam « vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater, » *Proverb. xviii, 24.* Idem ex Salomone docet Plutarchus, lib. *De Fraternali amore*: « Pleraque, inquit, amicitie nihil aliud sunt quam umbrae et imagines illius primæ, quam natura liberis erga parentes, fratribusque adversum fratres ingenit; quam qui non veneratur et colit, an is fidem facit ullam se aliis esse benevolent? aut qualis tibi videtur, qui socio in salutatione ac literis nomen fratris tribuens, neque eadem quidem via cum fratre sibi ambulandum putat? » Addit deinde amicum esse quasi alterum fratrem. Huc accedit Olympiodorus, qui asserit liberalem in pauperes sua liberalitate eos sibi devincere, ut habeatur et colatur ab eis quasi frater, imo pater; quare quot pauperes alit, tot filios et fratres sibi creat. *Sic Job, xxix, 16, ait: « Pater eram pauperum. »* Hinc Cyrus aiebat securissimos thesauros esse opes apud amicos depositas, teste Xenophonte, lib. VIII *Cyripidæ*. Idem asserit Seneca, lib. VI *De Benefic.* cap. III; probatque, ex eo quod opes in cistis servatæ, a furibus sæpe auferantur, amici autem auferri nequeant. Unde idem, *epist. 9.* « Jucundius, inquit, est amicum cogere, quam habere. » Amicum facit,

qui illi benefacit. Et clare Martialis, lib. V, 43:

Extra fortunam est, quiddam doneris amicus.
Quas deleris, solis semper habebis opes.

Nunc singula ad incudem revocem.

MELIUS EST ERGO DUOS ESSE SIMUL. — Per duos accipe quoque tres, quatuor et plures: plurium enim convictus et amicitia suavior et utilior est vita solitaria. Ita Thaumaturgus, Lyranus et alii; sequitur enim: « Funiculus triplex difficile rumpitur. » Unde S. Hieronymus in cap. v *Matth.*, vers. 43: « Quando duo, inquit, uno differunt, si amore conjuncti sint, tanto etiam trium contubernium plus valet. Etenim vera charitas et nullo violata livore, quanto augetur numero, tanto crescit et robore. » Unde Philosophus aiebat: « Amicorum neque nobis, neque cuiquam hominum satis fuit. » Dicit tamen, « duos, » ut innuat perfectam societatem et amicitiam tantum consistere inter duos vel tres, hoc est inter paucos, juxta illud *Ecclesi.* cap. vi, 6: « Multi pacifici tibi sint, et consiliarios sibi tibi unus de mille. »

Charitas ergo propter unum Deum omnes amat, sed ex omnibus hisce, amicitia paucos sibi in familiares et consiliarios deligit. Vide Plutarchum *Opuscul. de Amicitia* inter plures diffusa, quam ideoque marcescere, et in communem frigidamque benevolentiam abire docet.

HABENT ENIM EMOLUMENTUM SOCIETATIS SUÆ. — *Hebræa, Septuaginta, Syrus et Arabicus, est enim merces labori eorum in labori, scilicet sociali, id est societati.* Unde Antonius in *Melissa* cap. XIII, legit, *est illis merces in labore communi*; et Thaumaturgus: *Qui vite, inquit, societatem intrant, et rebus suisdem incumbentes, optimos fructus decerpere queunt, et prosperi successus voluptatem sibi invicem multiplicant.* Merces hæc est, quod duo suaviter, majoreque commodo et lucro, velut socii simul in commune laborent; quod societas mutui colloqui, consilii, consolationis, protectionis fruatur; quod alter alteram relinquere potest successorem et heredem; quod unus non audeat, duo audent; quod unus præstare non valet, duo præstant. Sic in mercatura societatis ingens est lucrum, dum collatis a duobus vel tribus in commune opibus, industria et negotiatione, major mercium conflatur copia, indeque majus lucrum.

Chaldeus, Olympiodorus et alii per laborem accipiunt dona, elemosynas, officia et beneficia, quibus quis alium sibi devincit facitque amicum. Hujus enim amicitia, magna donorum datorum est merces, magnaque danti affert commoda et emolumenta.

Moraliter, dicit hic quantum sit bonum societas et amicitia; per hoc enim unus fit quasi multus, et per multos operatur et negotiatur, ideoque multa et magna efficit. Id patet in societate civium et militum concordium, que inexpu gnabilis est, ceteraque expugnat, juxta illud Homeri: « Scutum hasit scuto, galeæ galea, at-

que viro vir. » Et in societate religiosorum et conobitarum, quæ adeo potens est ut magnas hominum, urbium, provinciarum conversiones, morumque in melius commutationes efficiat. Audi S. Chrysostomum, apud Maximum, hom. 4 *De Fraternali amore*: « Nihil est concordia comparandum: unus enim quatuor multiplicatur; si concordies fuerit duo aut decem, unus non est unus, sed illorum quisque decuplex redditur, inveniesque in decem unum, atque in uno decem. Quod si hostes illis aliqui sint, qui in unum impetum fuerit, is quasi in decem irruerit, sic capitur. Eget unus, at non premitur egestate: nam majori parte et numero inopia obumbratur; illorum unusquisque viginti habet manus, ac viginti oculos, totidemque pedes, animas item decem: non enim suis tantum, sed illorum etiam membris quisque utitur in omnibus; ac si centum forent, idem rursus confingeret. Idem apud Persas et Romæ esse potest, quodque natura non potest, id amicitia potest. Si igitur mille habes amicos, aut etiam duo milia amicorum, cogitare debes quo rursus evadat numerus. Hoc enim est admirabile, unum millesimum fieri; optabilis enim esset solem nobis extinguat, quam amicis orbari. Etenim multo, solem videntes, in tenebris sunt: at qui multos habent amicos, ne incidere quidem possunt in calamitatem; » nihil enim, nihil amicitia et charitate survis esse possit: quid enim est quod non efficiat « verus amicus? quam voluptatem non afferat, quam utilitatem, quam securitatem! » Ibidem Dionysius: « Quot amicos pararis, tot oculos habes, quibus, quæ velis, videas; tot consilia, quibus de his que conducunt, consultare et prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quam si cui Deus unum corpus habenti multas daret animas, quæ omnes illi providerent et consulenter. »

Hinc Psaltes: « Ecce, inquit, quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! » *Psal. cxxxii.* « Mala solitudo, inquit S. Bonaventura, per inopiam delectationis, » uti est in avaro et superbo; « misera, per defectum consolationis; laudabilis et honesta, per quietem contemplationis. » Porro Dionysius Carthusianus: Loquitur hic Salomon, inquit, secundum legem communem naturæ, non secundum preeminentiam gratiæ, quæ transcendit naturam, nec lege aretatur communi. Nam anachorete, carthusiani, monachi vivunt solitarii, et tamen agunt vitam angelicam. Unde Abbas Moyses apud Cassianum, *Collat. I, cap. VII,* docet pro puritate cordis, et contemplatione sectandam esse solitudinem, in terra Christi, qui « exiit in montem orans solus, et erat permotans in oratione Dei, » *Luce vi.* Verum notat recte S. Thomas, II, *Quæst. CLXXXVIII,* art. 8, solitudinem et vitam contemplativam esse perfectorum duntaxat, qui jam in virtute solidati, sibi sufficienti, nec sociorum auxilio indigent, ideoque tales prius exerceandos et perfici-

Moraliter, dicit hic quantum sit bonum societas et amicitia; per hoc enim unus fit quasi multus, et per multos operatur et negotiatur, ideoque multa et magna efficit. Id patet in societate civium et militum concordium, que inexpu gnabilis est, ceteraque expugnat, juxta illud Homeri: « Scutum hasit scuto, galeæ galea, at-

ciendis esse in vita sociali et cœnobitica. Unde S. Hieronymus, epist. 4 ad Rustic.: « Quid igitur, ait, solitaria vitam reprehendimus? minime, quippe quam sepe laudavimus: sed de ludo monasteriorum huiusmodi volumus egredi milites, quos eremi rudimenta dura non terreat, qui speciem conversationis suae multo tempore dederint, qui omnium fuerint minimi, ut primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando, nec saturitas superavit, qui paupertate letantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus doctrina virtutum est. » Verum nec his etiam in media Thebaide desunt socii et amici, imo vero plurimi societas singulos munit et roborat, ut monasteria faciant replantque, ac ordines numerosos velut castorum Dei acies rite ordinatas efficiant. Lege Vilas Patrum, Palladium in *Lausiaca*, Cassianum et similes. Denique audi S. Basilium, cœnobialis et socialis vite religiosa commoda recensentem in *Constit. Monast.* cap. xix: « Primum, inquit, qui communionem ac consociationem hanc vite complectuntur, ad illud bonum, quod ex natura est, revertuntur. Siquidem perfectissimam ego illam vite communionem appello, a qua omnis propria et privata rei cuiuslibet possessio exclusa est, et a qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio et rixa. Contra vero ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque quibus necessario ad cultum et victum utitur. Communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia premia et certaminum coronæ, ubi multi unus, et unus non solus, sed in pluribus. Huic vite insitutum quid est tandem quod jure æquiparari possit? quid beatus dies? quid hæc conjunctio, unitate et necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumque contemperatio? » Idipsum ad oculum viva hypothesis representat, dum subdit: « Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem, adeo veluti in unum coalescisse, ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unus mentis instrumenta cœnantur. In his, qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet. Qui vero animo æger est, ei complures presto sunt, a quibus curetur, et a quibus assidue erigatur. Hi æquali jure inter se alii aliorum et famuli sunt et domini, et civita libertate summam inter se servant servitutem, quam non necessitas, aut casus aliquis fortuitus violenter cum ipsorum merore invexit, sed cum gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cum charitas ipsos, alioquin liberos, alios alii subjectos efficiat, et tamen integram illis nihilominus libertatem conservet. Tales nimirum nos Deus esse voluerat, cum nos ab initio finxit, atque in hunc finem creavit. Hæc de causa Christus societatem duode-

cim Apostolorum instituit, per quam totum orbem ad se convertit. Hebraeis celebre est proverbium: « O chebreta, o temutha, » id est, ut societas, aut mors. » Id expertus S. Augustinus ita amorem suum erga amicum, ac dolorem ob ejus mortem explicat, lib. IV *Confess.* cap. vi: « Mirabar, inquit, ceteros mortales vivere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, et me magis, quia ille alter erat, vivere, illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo: Dimidium animæ meæ; nam ego sensi animam meam, et animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus, et ideo mihi horrore erat vita, quia nolebam dimidium vivere, et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram. »

Idem a Salomone dicere et docere philosophi, ut Plato in libro *De Republ.*, et Aristoteles, lib. I *Polit.* cap. ii, ubi ait: « Solitarius et nullus indigens aut deus est, aut bestia, » hoc est, divinis, aut bestialibus est moribus. Idem, lib. III, cap. vii: « Singuli, ait, licet minus boni sint, iidem tamen in unum collecti meliores sunt, quam singuli eorum optimi, ut fit in cœna, quæ ex symbolo multorum lautior est, quam ab uno instructa. » Euripides in *Heracleide*: « Solitaria manus, ait, invalida pugna est; » et: « Unus vir, nullus vir; » Plutarchus scribit, « ea que dederis amico redire ad te cum fenore; » Socrates apud Laertium ait « amicum esse lucro potius; » Crassus apud Maximum, *serm.* 6: « Agrum frugiferum. » Isocrates, *Admon. ad Nicolem*, tria maxime requirit in amicitia: « Virtutem tanquam honestam, et familiaritatem ut jucundam, et usum tanquam necessarium. » Et Lacon ille Antalcidas apud Plutarchum in *Lacon.*, requirit: « Ut amicis loquatur jucundissima, præset utillissima. »

Mystice S. Ambrosius, *De Instit. Virgin.* cap. xi, et in hunc locum Ecclesiasten sub finem tom. II, per duos accipit Christum et christianum, per unum, qui est sine Christo: « Optimi, inquit, duo super unum, quia est merces in labore ipsorum; ubi sunt duo optimi, super unum, nisi ubi Christus est, et is quem Christus tuetur? quoniam si ceciderit, qui cum Domino est Jesu, erigit eum Jesus. » Addit deinde Jesum non cadere, sed sese demittere ad mortem, ut se et nos resuscitet; commortuus est enim nobis, ut nos calefaceret igne charitatis, quem venit mittere in terram, et oeu Elisæus vite calorem daret.

Symbolice Olympiodorus: Molis est, ait, duo esse simul, hoc est corpus anime consentire, illamque adjuvare in opibus virtutum, ut nec care repugnet spiritui, nec spiritus de carnis mortificatione inani gloria offerat et insolens. Si enim corpus ab anima dissentiat, illud secum trahet in ruinam.

40. SI UNUS CECIDERIT, AB ALTERO FULCIETUR: VÆ SOLI: QUIA, CUM CECIDERIT, NON HABET SUBLEVANTEM

— Hebraice, si ceciderit unus, socium suum stare faciet. Pro socium Septuaginta vertunt ἀγρεύς, id est participem; Aquila edo, id est amicum; Arabice, quondam si ceciderit unus, elevabit participem eum. Et vae uni animæ cum ceciderit, et non erit ei alter, qui eriget eum.

SI CECIDERIT, — scilicet alteruter: tunc enim stans lapsus eriget, vel nutantem fulciet; vel utroque: tunc enim alter alterum, vel nutantem in casum sua ope, industria et consilio fulciet, prælabatur et cadat, vel jam lapsus attollet. Hebræum enim צִיָּהּ id est stare faciet, duo significat, scilicet primo, pronum in lapsum fulcire ne labatur; secundo, jam prolapsum suscitare et erigere. Utrumque amico præstat socius et amicus. Rursum si ceciderit, vel actum perfectum, puta pronitatem, vel initium sive periculum lapsus significat, juxta illud Davidis, *Psal.* cxvii, 43: « Impulsus eversus sum ut caderem: et Dominus suscepit me, » ne caderem in profundum, quo impelleretur ab amulis et hostibus. Amicus ergo amicum labantem sustinebit, ne prolabatur, prolapsum eriget, erectum fulciet et stabiliabit, ne iterum cadat. Hæc omnia significat hebræum וְצִיָּהּ.

Rursum « si ceciderit, » subaudi in terram, fossam, aquam, ignem, vel in morbum, ut explicat Chaldeus; vel in paupertatem, ut Perus; vel in carcerem aut servitutem, ut R. Moyses; vel in perplexitatem et inopiam consilii, ut Olympiodorus; vel in peccatum, ut Dionysius; vel in quamlibet aliam adversitatem et calamitatem, ut S. Hieronymus, Thaumaturgus, Lyranus et alii. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium sublevare satagit. Audi Thaumaturgum: « Nam cum duo viri in idem negotium incumbant, accideritque aliquid adversi uni, is non longe requirit auxilium, habet enim ad manum qui juvet. Contra homini infeliciter agenti, et refocillationis indigenti, calamitas summa est, solitudo. Contubernales sane et qui in eodem cœnaculo victitant, si qua oritur tempestas, statim eam sedant mutuis consolationibus, gemina nimirum felicitate. » Ostendit Salomon particulatim emolumenta societatis, atque ex multis tria duntaxat per modum exempli recenset: *primum* est, quod « si unus ceciderit, ab altero fulcietur; » *secundum*: « Si dormierint duo, fovebuntur mutuo; » *tertium*: « Si quisquam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei. » Primum consistit in relevando, secundum in conservando, tertium in defendendo, ait S. Bonaventura.

VÆ SOLI: QUIA CUM CECIDERIT, NON HABET SUBLEVANTEM SE. — Hebræa, vae illi, qui unus (id est solus) est, quia, cum ceciderit, non habet secundum qui stare faciat eum. Chaldeus, pro וְצִיָּהּ illo, id est vae illi, legens alii punctis וְצִיָּהּ illu, id est et, vertit, nam si ceciderit unus ex eis super lectum et cubaverit ægrotans, alter surgere faciet soctum suum oratione sua. Et si unus innocens solus fuerit in ge-

neratione sua, in tempore, quo decidit super lectum, et cubavit ægrotans, non erit illi in generatione sua socius secundus ad orandum super eum, sed in puritate sua surget ex ægritudine sua.

Interjectio vae in Scriptura nota est non tam minantis vel dolentis, quam denuntiantis certæ pœnæ, vel cladem inevitabilem. Rursum vae ceciderit significat infallibilem casum et lapsum, sive is perfectus sit, sive inchoatus, ut dixi. In hujus enim vite fragilitate, periculis, infortuniis, quæ cuilibet sæpe, imo quotidie occurrunt, impossibile est quin quandoque quis in aliquam calamitatem, imo et culpam saltem veniale prolabatur. Porro Thomas Cantipratensis magnæ doctrinæ et experientiæ vir, lib. II *Apoem.* cap. xi, § 1, Religiosos adhortans ut nunquam sint sine socio instar apum, quæ una vivant, laborant, egrediuntur, subdit: « Quam vera sit hæc sententia: Vae soli, ego novi, qui triginta annis vicis Episcopi in diversis diocesisibus habui; qui in hoc articulo, quo Religiosi vel soli vadunt in viis, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrenda scandala, horrendaque pericula frequenter audi, quæ nunquam sustinuisset adjuncto socio, vel fecisset! »

NON HABET SUBLEVANTEM SE, — imo multos habet impellentes in lapsum, ac de lapsu ejus gaudentes, ridentes et subsannantes. Est misis, hæc enim est hominum conditio, ut si quem felicem viderint, et in altum attolli, illi applaudant; sin quem miserum ruere viderint, illum propellant, spernant, insultant, juxta illud: « Felicitas multos habet amicos; felicitibus multi sunt cognati. Viri infortunati procelli amari; plures adorant solem orientem, pauci occidentem. »

Hujus sententiæ veritatem cognovere tyranni, qui ut martyres superarent, eos a se invicem separabant, et quemque solo minis, promissis et tormentis urgebant ad negandum Christum, uti separarunt Primum a fratre Feliciano, Rufinum a sorore Secunda, Cornelium Pontificem a clero et populo Romano, sed frustra: totius enim populus cum suo Pontifice in unam fidei confessionem conspiravit; quem proinde laudans S. Cyprianus, epist. 1 ad Cornelium: « Quantum, ait, terrore et formidinis attulit (Decius imperator et persecutor), tantum fortitudinis invenit et roboris. Unum (Cornelium Pontificem) primo aggressus, ut lupus ovem secerneret a grege, ut acciperet columbam ab agmine volantium separare tentaverat: nam cui non est adversus omnes satis virum, circumvenire quærit soliti dînera singulorum; sed revertens adunati exercitus fida pariter et vigore, » etc. Et mox: « Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, etc., ad pugnam quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed tota semel castra prodisse? »

Ex hæc Salomonis gnome: « Vae soli: quia, cum ceciderit, non habet sublevantem se. » Con-